

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

85345

NUSAYBİN İLÇESİ ÇAĞ-ÇAĞ SULAMA ALANLARINDAKİ TARIM
İŞLETMELERİNİN EKONOMİK ANALİZİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

O.Sedat SUBAŞI

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

1999
ŞANLIURFA

85345

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

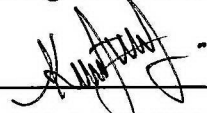
NUSAYBİN İLÇESİ ÇAĞ-ÇAĞ SULAMA ALANLARINDAKİ
TARIM İŞLETMELERİNİN EKONOMİK ANALİZİ
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

O.Sedat SUBAŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

A. Öymü

Bu tez 07.05.1999 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

		
Doç.Dr.Bahri KARLI	Yrd.Doç.Dr. Sadettin PAKSOY	Yrd.Doç.Dr. H.Mustafa PAKSOY
Jüri Başkanı	Üye	Üye

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

TEŞEKKÜR	I
ÖZ	II
ABSTRACT	III
1. GİRİŞ	1
2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR	2
3. MATERYAL VE METOT	6
3.1. Materyal	6
3.2. Metot	6
3.2.1. Örneklemme Safhasında Uygulanan Metot	6
3.2.2. Anket Safhasında Uygulanan Metot	8
3.2.3. İşletmelerin Analizinde Uygulanan Metot	9
4. ARAŞTIRMA BÖLGESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER	13
4.1. Araştırma Alanının Doğal Durumu	13
4.1.1. Coğrafi Durum	13
4.1.1.1. Topoğrafya ve Toprak Yapısı	13

4.1.1.2. Jeolojik Durum	13
4.1.1.3. Su Kaynakları	14
4.1.2. İklim	14
4.2. Sosyal Durum	15
4.2.1. Nüfus Durumu	15
4.2.2. Eğitim Durumu	15
4.3. İlçenin Ulaşım ve Pazar Durumu	16
4.4. İlçenin Tarımsal Yapısı	18
4.4.1. Arazi Varlığı ve Nev'ileri	18
4.4.2. Tarım İşletmelerinin Arazi Tasarruf Durumu	19
4.4.3. Bitki ve Hayvan Yetiştiriciliği	19
4.4.3.1. Bitkisel Üretim	19
4.4.3.2. Hayvansal Üretim	21
4.4.4. Tarım Tekniği ve Girdi Kullanımı	22
5. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA	25
5.1. İncelenen Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi	25
5.1.1. İşletmelerin Nüfus Yapısı, Eğitim Durumu ve İşgücü Durumu	26
5.1.1.2. İşgücü Ve İşgücü Kullanımı	27
5.2. Arazi Tasarruf Şekilleri Ve Arazi Kullanımı	29
5.3. İncelenen İşletmelerde Sermaye	32
5.3.1. Aktif Sermaye	33
5.3.1.1. Çiftlik Sermayesi	33
5.3.1.2. İşletme Sermayesi	36
5.3.1.3. Toplam Aktif Sermaye	41

5.3.2. Pasif Sermaye	42
5.3.2.1. Borçlar	42
5.3.2.2. Ortağa ve Kiraya Tutulan Arazi Kıymeti	42
5.3.2.3. Öz Sermaye	42
5.4. Yıllık Faaliyet Sonuçları	43
5.4.1. Gayri Safi Üretim Değeri	43
5.4.2. Gayri Safi Hasıla	45
5.4.3. İşletme Masrafları	46
5.4.4. Brüt Kâr	50
5.4.5. Saf Hasıla	51
5.4.6. Saf Kâr (Saf Hasıla Farkı)	51
5.4.7. Tarımsal Gelir	52
5.4.8. Öz Sermaye Rantı	55
5.4.9. İş Kazancı	56
5.4.10. Sosyal Gelir	57
5.4.11. Toplam Aile Geliri	58
5.4.12. Gelirlerin Analizi	59
5.4.13. Rantabilite Oranları	60
SONUÇLAR VE ÖNERİLER	62
KAYNAKLAR	66
ÖZGEÇMİŞ	70
ÖZET	71
SUMMARY	72

ÇİZELGELER DİZİNİ

	<u>Sayfa No</u>
Çizelge 3.1. Ana Kitledeki İşletmelerde Ortalama İşletme Büyüklüğü ve Örneğe Giren İşletme Sayıları ile Yüzdeleri	8
Çizelge 3.2. Büyükbaş Hayvan Birimine Çevirmede Kullanılan Emsaller	11
Çizelge 3.3. Araştırmada Kullanılan Amortisman Oranları	12
Çizelge 4.1. Nusaybin İlçesinin 1994-97 Yıllarına Ait İklim Değerleri	15
Çizelge 4.2. Nusaybin İlçesi Nüfus Hareketleri	17
Çizelge 4.3. Nusaybin İlçesi Arazi Varlığı (1997)	18
Çizelge 4.4. Nusaybin İlçesinde Yetiştirilen Başlıca Tarla Ürünlerinin Ekiliş Miktarları ve Verimleri	20
Çizelge 4.5. Nusaybin İlçesi Hayvan Varlığı (1997)	21
Çizelge 4.6. Nusaybin İlçesi Alet-Makine Varlığı	23
Çizelge 5.1. İşletme Büyüklük Grupları İtibariyle Nüfusun Yaş Ve Cinsiyete Göre Dağılımı	26
Çizelge 5.2. 7 ve Daha Büyük Yaş Nüfusun Okur-Yazarlık Durumu	27
Çizelge 5.3. İşletme Büyüklük Grupları İtibariyle EİB Cinsinden Kullanılan İşgücü Miktarları ve EİB'ne İsabet Eden İşletme Arazisi	28
Çizelge 5.4. İncelenen İşletmelerde Arazi Varlığı ile İşgücü ve Çekigücü Arasındaki İlişkiler	29
Çizelge 5.5. İşletme Büyüklük Grupları İtibariyle Arazi Tasarruf Şekilleri	30
Çizelge 5.6. İncelenen İşletmelerde Ürün Deseni	31
Çizelge 5.7. İşletme Büyüklük Grupları İtibariyle Arazi Kullanımı	31
Çizelge 5.8. İşletme Büyüklük Grupları İtibariyle Sermaye Çeşitleri ve Aktif Sermayeye Oranları	34
Çizelge 5.9. İşletme Arazisinin Dekarına Düşen Sermaye Miktarı	35

Çizelge 5.10. İncelenen İşletmelerde Bina Kapasiteleri	36
Çizelge 5.11. İncelenen İşletmelerde Hayvan Mevcudu	38
Çizelge 5.12. İşletme Büyüklük Gruplarında Hayvan Mevcudu (BBHB)	39
Çizelge 5.13. İncelenen İşletmelerde Alet-Makine Varlığı	40
Çizelge 5.14. Etüd Alanındaki İşletmelerde Aktif Sermayenin Unsurları İtibariyle Yüzde Dağılımı	41
Çizelge 5.15. İncelenen İşletmelerde Gayri Safi Üretim Değeri	44
Çizelge 5.16. İşletme Arazisinin Dekarına Düşen Gayri Safi Üretim Değeri	45
Çizelge 5.17. Gayri Saf Hasıla Değerleri	46
Çizelge 5.18. İncelenen İşletmelerde Gübre Kullanımı	47
Çizelge 5.19. İncelenen İşletmelerde Değişen İşletme Masrafları Ve Dağılımı	48 49
Çizelge 5.20. İşletme Büyüklük Grupları İtibariyle Sabit İşletme Masrafları	
Çizelge 5.21. İşletme Başına Masraflar ve Brüt Kâr	50
Çizelge 5.22. Etüd Alanındaki İşletmelerde Saf Kâr	52
Çizelge 5.23. Tarımsal Gelir ve Unsurları	54
Çizelge 5.24. İncelenen İşletmelerde Tarımsal Gelir ve Muhtelif Birimlere Düşen Miktarları	54
Çizelge 5.25. Etüd Edilen İşletmelerde Dekara İşletme Başarıları	55
Çizelge 5.26. İncelenen İşletmelerde İş Kazancı ve Öz Sermaye Rantı	56
Çizelge 5.27. İncelenen İşletmelerde Sosyal Gelir	57
Çizelge 5.28. Etüd Alanındaki İşletmelerde Toplam Aile Geliri	58
Çizelge 5.29. Etüd Alanındaki Tarım İşletmelerinin Gelir Analizleri	59
Çizelge 5.30. İncelenen İşletmelerde Rantabilite Faktörleri ve Oranları	60

TEŞEKKÜR

Bana bu konuda çalışma fırsatı veren ve yardımlarını esirgemeyen danışman hocam sayın Doç.Dr. Bahri KARLI'ya, Yrd.Doç.Dr. Sadettin PAKSOY ve Arş.Gör. Yusuf ÇELİK'e, anketlerin doldurulması safhasında anket sorularına sabırla cevap veren çiftçilere ve Mardin Tarım İl Müdürlüğü'ne katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunarım.

O.Sedat SUBAŞI

Şanlıurfa-1999

ÖZ

Yüksek Lisans Tezi

NUSAYBİN İLÇESİ ÇAĞ-ÇAĞ SULAMA ALANLARINDAKİ TARIM İŞLETMELERİNİN EKONOMİK ANALİZİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

O.Sedat SUBAŞI

Harran Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

1999, Sayfa:71

Bu çalışmanın amacı; Mardin ili Nusaybin ilçesindeki Çağ-Çağ sulama alanlarındaki tarım işletmelerinin ekonomik yapısı ile yıllık faaliyet sonuçlarını ortaya koymak ve mevcut girdiler ile halihazır pazar şartlarında, işletme gelirlerinin artırılması imkanlarını araştırmaktır.

Araştırmada ana kitleyi oluşturan işletmeler işletme arazisi büyüklüklerine göre üç gruba ayrılmıştır. Bu gruplar; 1-50 dekar arazisi olan işletmeler, 51-150 dekar arazisi olan işletmeler ve 150 dekardan fazla arazisi olan işletmelerdir. Veriler tabakalı tesadüfi örnekleme metodu ile belirlenen 65 örnek işletmeden toplanmıştır.

İncelenen işletmelerde 7,86 kişi olan ortalama nüfusun % 55,38'ini erkekler, % 44,62'sini kadınlar oluşturmaktadır. 7 ve yukarı yaştaki nüfusun % 79,58'inin okuma yazma bildiği saptanmıştır. Aile işgücü varlığı 5,97 erkek işgücü birimi olarak hesaplanmıştır.

Etüd edilen işletmelerde, işletme arazisi genişliği 84,30 dekadır. İşletme arazisinin % 90,73' ü mülk arazi % 9,27 'si kira ve ortakçılıkla tutulan arazidir.

İncelenen işletmelerde aktif sermayenin % 85,94 ' ünü çiftlik sermayesi , % 14,06 'sını ise işletme sermayesi oluşturmaktadır.

İncelenen işletmelerde G.S.Ü.D' i 1.683,04 milyon TL 'dir. Bunun % 84,85 ' i bitkisel G.S.Ü.D, % 15,15 ' i hayvansal G.S.Ü.D 'dir.

Etüd alanında mali rantabilite 5,85 , ekonomik rantabilite 5,87 olarak hesaplanmıştır.

ANAHTAR KELİMELE: Sermaye yapısı, ekonomik analiz, brüt kâr, tarımsal gelir, Rantabilite

ABSTRACT

Master Thesis

A RESEARCH ON ECONOMIC ANALYSIS OF AGRICULTURE FARMS IN NUSAYBIN ÇAĞ-ÇAĞ IRRIGATION AREA

O.Sedat SUBAŞI

Harran University

Graduate School of Natural and Applied Sciences

Department of Agricultural Economics

1999, Page:71

The objectives of the study were obtained to determine the economic structure and annual results of family farms in Nusaybin Çağ-Çağ irrigation area district of Mardin province and searching for the possibilities of increasing morbet conditions.

Farms were divided into three categories according to their farm field size by means of appropriate statistical methods. The categories ; 1-50 decares of farm fileds, 51-150 decares of farm fields and 150 and more decares of farm fields. Data were collected from 65 samples farms which had been selected by the application of the method of strotified random sampling.

The average number of family members was 7,86 and 55,38 percent of which was mole and 44,62 percent was femole. Excluding 0-6 age group, 79.58 percent of the population were literate. Men work unit equivalent of the per form was 5,97.

The average size of the farms on the arrable field was 84.30 decares and 90.73 percent of which was property land and 9.27 percent was common land.

In the studying farms, the 85.94 % of active capital was farm capital and 14.06 % is business capital

In the studying farms the average gross margin product was 1.683,04 million TL and 84.85 % of this amount was gross margin product and 15.15 % is livestock product.

In the studying farms, financial rantability is 5.85 and economic rantability is 5.87.

KEY WORDS : Capital Structure, Economic Analysis, Gross Margin, Agricultural Income, Rantability

1. GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Türkiye'de, tarım sektörü ülke ekonomisi içinde önemli bir paya sahiptir. Kırsal alanda yaşayan halk, geçimini genellikle tarımdan sağlamaktadır. Kullanılabilir arazi kaynaklarının sınırına varıldığı ülkemizde, kırsal kesimin hayat standardını yükseltmek ve onlara daha iyi bir yaşam düzeyi sağlamak için tarımda sınırlı üretim kaynaklarından en iyi şekilde yararlanılması gerekmektedir. Bu nedenle, tarım sektöründe planlama çalışmalarının yapılmasıyla tarım işletmelerinde en kârlı üretim deseni oluşturularak; tarım ürünlerinin ülkenin tüketim, stok ve ihracat miktarlarına cevap verecek şekilde yetiştirilmelerine, tarım ürünlerinin fiyatlarında istikrarın sağlanmasına, çiftçi gelirinin artmasına ve tarımda uzmanlaşmanın gerçekleşmesine neden olunabilecektir (1).

1995 yılı DİE verilerine göre Türkiye'de yetiştiriciliği yapılan tarla ürünleri alanlarının % 1,2'si, sebze alanlarının % 0,67'si Mardin ilinde bulunmaktadır (2). Mardin ili tarım alanlarının % 9,07'sini ise Nusaybin ilçesinin tarım alanları oluşturmaktadır.

Bu araştırma ile Nusaybin ilçesi Çağ-Çağ sulama alanlarındaki tarım işletmelerinin ekonomik yapısı ortaya konulmuş, işletmelerin tümü konusunda mevcut sorunların çözülmesi yönünde öneriler getirilmiştir.

Çalışma altı bölümden meydana gelmektedir. Girişi takip eden ikinci bölümde konu ile ilgili daha önce yapılan çalışmalar hakkında özet bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde çalışmada kullanılan materyal ve uygulanan metotlar açıklanmıştır. Araştırma yöresinin tanıtıldığı dördüncü bölümden sonra, incelenen işletmelerin ekonomik yapıları ile yıllık faaliyet sonuçlarının yer aldığı beşinci bölüm gelmektedir. Araştırma, sonuçlar ve tartışma bölümü ile tamamlanmaktadır.

2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Ülkemizin birçok yöresinde ve yurt dışında işletmelerin ekonomik analizine yönelik çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bu konuda yapılmış çalışmaların bazılarını aşağıda değinilmiştir.

Açıl (1959), "Samsun İli Tütün İşletmelerinde Rantabilite" adlı araştırmada, çeşitli arazi büyüklük gruplarında yer alan işletmelerin ekonomik analizlerini yapmış ve işletme sonuçlarını değerlendirmiştir. Elde edilen bulgulara göre en kârlı işletme tipini belirlemiştir.

Aras ve Keskiner (1967), Balçova' da turfanda sebze yetiştiren bir grup işletmeyi inceleyip, tarımsal yapılarını, işletmelerin yetiştirdiği ürünlerin maliyetlerini ve işletmelerin başarılarını ortaya koyup, birbirleriyle karşılaştırmasını yapmışlardır.

Taner (1970), "İstanbul Anadolu Yakası Sahil Sebzeciliğinin Bugünkü Durumu, Ekonomik Önemi ve Geliştirilmesi İmkânları Üzerinde Araştırmalar" adlı eserinde; bölge sebzeciliğinin teknik yönünü araştırmış ve sebze ekim alanları, sebzelerin verimi ve maliyetleri, ortalama sebze fiyatları ve mahalli üretimin genel tüketimi karşılayıp karşılamaması sorunlarına değinmiştir.

Bülbül (1973), "Adana Ovası Tarım İşletmelerinin Ekonomik Yapısı, Finansman ve Kredi Sorunları" adlı eserinde, Adana Ovası'nda yer alan çeşitli arazi büyüklük gruplarındaki işletmelerin ekonomik yapılarını ortaya koymuş, işletme sonuçlarını analiz etmiştir. Aynı zamanda işletmelerin kredi ve finansman sorunlarını da ortaya koymuştur.

Bülbül (1979), "Bafra İlçesi Tütün İşletmelerinin Ekonomik Yapısı, ve Cari Harcamaların Dağılımı ve Bunların Gelir Üzerine Etkisi" adlı çalışmasında çeşitli arazi büyüklük gruplarındaki işletmeleri analiz edip, işletme sonuçlarını saptamış, özellikle işletmelerin tarımsal gelirini etkileyen harcama gruplarını belirleyerek, yatırımların ve masrafların o yönde geliştirilmesine ışık tutmuştur.

Karalar (1981), "İzmir Merkez İlçesine Bağlı Cumaovası Tütün İşletmelerinin Ekonomik Yapısı ve İşletme Sonuçlarının Analizi" isimli, araştırmada; yöredeki

tütün işletmelerinin işletme gruplarına göre ekonomik yapıları ile sermaye durumlarını inceleyerek, işletme sonuçlarının analizini yapmıştır.

Salih (1981), "Ayaş İlçesinde Sebze Yetiştiriciliğine Ağırlık Veren tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi" isimli çalışmasında, işletmelerin ekonomik yapılarını ortaya koyup, yıllık faaliyet sonuçlarını değerlendirmiş, aynı zamanda üretimde kullanılan girdilerin kullanım seviyelerini ve etkinliklerini inceleyerek, verimli çalışmaları için bir takım önerilerde bulunmuştur.

Güneş ve ark. (1986), "Adana ve İçel İllerinde Üretilen ve Ankara'ya Gönderilen Önemli Yaş Meyve ve Sebzelerin Pazarlanmasının Düzenlenmesi ve Masrafların Düşürülmesi" isimli araştırmalarında; 11 meyve ve 9 sebze türünü ele alarak, bu ürünlerin üretim ve pazarlama masrafları ile ilgili sorunlarını incelemişlerdir.

Soylu (1987), "Söke Ovası Sulama Alanlarında Verimlilik ve Rantabilite Üzerine Bir Araştırma" isimli çalışmasında, tarım işletmelerinin arazi kullanma şekilleri, arazi genişliği ve arazi nevelerini ortaya koymuş ve işletmelerin nüfus ve işgücü durumunu incelemiştir. Ayrıca tarım işletmelerinin sermaye yapısına yer verilmiş ve işletmelerin ekonomik analizi yapılmıştır.

Karabulut (1988) tarafından yapılan "Beypazarı Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi ve Kredi Sorunları" isimli araştırmada; Beypazarı ilçesindeki tarım işletmelerinden saptanan örnek işletmeler 4 grupta incelenmiş, nüfus ve işgücü kaynakları, sermaye durumları ve yıllık faaliyet sonuçları ortaya konmuştur. Ayrıca kredi kullanma kaynakları ve kredi kullanma durumları da incelenmiştir.

Karlı Ve Yurdakul (1988), "Şanlıurfa Ovası'nda Sulu Koşullarda Yeter Gelirli İşletme Büyüklüğünün Saptanması Üzerinde Bir Araştırma" adlı eserinde; Güneydoğu Anadolu Projesinin önemli ve öncelikle sulamaya açılacak alanlarından biri olan Şanlıurfa Harran Ovası'ndaki, DSİ Akçakale sulama şebekesi alanında yer alan tarım işletmelerinin ekonomik analizinden hareketle, sulu koşullarda beş kişilik bir çiftçi ailesinin geçimini ve işletmenin gelişmesini sağlayacak yeter gelirli işletme büyüklüğü ve ürün deseni saptanmıştır.

Çelen (1989), "Tekirdağ Merkez İlçe Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi, Tarımsal Yatırımlar ve Girdi Kullanma Durumu Üzerine Bir Araştırma" adlı

eserinde; inceleme alanında yer alan işletmelerin ekonomik yapılarını ortaya koymuş ve yıllık faaliyet sonuçlarına dayanarak işletmelerin rantabilitelerini incelemiştir. Ayrıca işletmelerin tarımsal yatırımları, sabit ve döner sermaye açılarından ele alınarak, finansman kaynakları ile aralarındaki ilişkiler araştırılmıştır.

Karlı (1991), “ GAP Alanında Tarımsal Kredi Kullanımı Ve Gelecekteki Kredi İhtiyacının Saptanması ” isimli araştırmasında , işletmelerin ekonomik analizini yapmış , işletmelerin kredi kullanımı ve sorunlarını incelemiş , işletmelerin gelecekteki kredi ihtiyacını tespit etmiştir.

Karlı ve ark.(1992) , “ Şanlıurfa Tarım Reformu Uygulama Bölgesinde Sulu Ve Kuru Tarım İşletmelerinde Bir Aile İşletmesi için Optimum Bitkisel Ve Hayvansal Üretim Deseninin Tespiti ” konulu çalışmalarında işletmelerin ekonomik analizini yapmışlar , elde edilen bulgulardan hareket ederek optimum geliri sağlayacak üretim desenini tespit etmişlerdir.

Özkan (1993), "Aksu Sulama Projesi Alanına Giren Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi ve Ürün Desenini Etkileyen Faktörler" adlı eserinde; Aksu Sulama Projesi I. Merhale alanına giren tarım işletmelerinin ekonomik yapıları ve ekonomik faaliyet sonuçları incelenmiştir. Ayrıca ürün desenini etkileyen faktörler, projenin teknik özellikleri, yayım durumu ile tarımsal gelirin artırılması araştırılmıştır.

Ağırbaş (1993), "Tokat İli Erbaa İlçesi Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi ve Optimal İşletme Organizasyonlarının Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma" adlı eserinde; tarım işletmelerinin ekonomik analizini yaparak gelir durumlarını belirlemek, mevcut koşullarda bir aile için yeter gelirli işletme büyüklüğünü saptamak ve ilçedeki işletmelerin optimum organizasyonlarını yaparak tarımsal gelirlerini artırabilmek için alınması gerekli önlemlerin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Şener (1993), "DSİ Konya İli İvriz Sulaması Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi, Üretim Girdileri, Kullanım Seviyesi ve Bunun Verim Üzerine Etkileri" adlı çalışmasında; DSİ Konya ili İvriz sulaması dahilinde bulunan tarım işletmeleri ile sulama kapsamı dışında bulunan tarım işletmelerinin ekonomik analizleri yapılmış,

girdi kullanma seviyeleri belirlenmiş ve bu seviyelerin verime ne şekilde etki ettiği iki grup arasında karşılaştırmalı olarak araştırılmıştır.

Çeliker (1993), "DSİ Kayseri Sulamaları Kapsamındaki İşletmelerin Ekonomik Analizi, Girdi Kullanım Seviyeleri ve Bunun Verim Üzerine Etkileri" adlı çalışmada; sulamaların işletmelerin yapısında meydana getirdiği değişikliklerin saptanması amaçlanmıştır. Bunun için işletmelerin sulu ve kuru arazilerinin işletme gelirine yaptığı katkı oranına göre iki grupta toplanmış ve sermaye yapıları, nüfus ve işgücü varlıkları, işletme faaliyet sonuçları ve girdi verim ilişkileri analiz edilmiştir.

Çomak (1993), "Seyitgazi Sulama Projesi Kapsamına Giren Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi, Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri" adlı eserinde; sulama projesi kapsamına giren tarım işletmelerinin ekonomik analizi yapılmıştır.

Arkova (1994), "Yozgat İli Boğazlıyan İlçesi Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi ve Yatırım İmkanlarının Araştırılması" adlı eserinde; Boğazlıyan ilçesindeki tarım işletmelerinin analizi yapılmış ve uygun yatırım imkanlarının araştırılması yapılmıştır.

Şenol (1994), "Amasya Suluova Sulamaları Kapsamındaki İşletmelerin Ekonomik Yapısı, Girdi Kullanım Seviyeleri ve Bunun Verim Üzerine Etkileri" adlı eserinde; tarım işletmelerinin sosyo-ekonomik yapıları analiz edilmiş, nüfus, işgücü ve arazi varlıkları araştırılmış, mülkiyet durumu incelenmiştir. Ayrıca işletmelerin arazi ve işletme sermayeleri toplamından meydana gelen aktif sermayeleri ile öz sermaye ve borçlarından oluşan pasif sermayeleri araştırılmıştır.

Şelli (1997) , Yapılan master tezi çalışmada “ Şanlıurfa İli Merkez İlçe Tarım İşletmelerinde Optimal İşletme Organizasyonları Ve Yeter Gelirli İşletme Büyüklüğünün Tespit Edilmesi ” üzerine bir araştırma , ilin merkez ilçesinin optimal işletme organizasyonları ve yeter gelirli işletme büyüklüğü tespit edilmiştir.

Paksoy (1998) , Yapılan doktora tezi çalışmada “ Harran Ovasında GAP Kapsamında Sulamaya Açılan Arazilerde Pamuk Yetiştiren İşletmelerin Ekonomik Analizi Ve Yörede Pamuğa Dayalı Sanayideki Gelişmeler ” isimli tez çalışmada ekonomik analiz ve yöredeki sanayiye dayalı gelişmeler ortaya konulmuştur.

3. MATERYAL VE METOT

3.1. Materyal

Araştırmanın ana materyalini, Nusaybin ilçesinde örnekleme yoluyla seçilen tarım işletmelerinden anket yapılarak toplanan veriler oluşturmaktadır. Anketlerin doldurulması ve işletmelerin analizinde aşağıda açıklanan metotlardan yararlanılmıştır.

Araştırma bölgesinde hiçbir işletmede, işletme kayıtlarına rastlanmamıştır. Bu nedenle gerekli veriler tarım işletmelerinden anket ile sağlanmıştır. Ayrıca bölgedeki araştırma kuruluşlarının dosya kayıtlarından ve bölgede yapılmış olan daha önceki araştırma sonuçlarından da yararlanılmıştır.

Anketler 1998 yılı Ocak-Şubat aylarında doldurulmuş ve 1996-1997 yılı üretim periyodunu kapsamaktadır. Kullanılan anket formları Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü tarafından geliştirilmiştir. Anketler bizzat araştırmacı tarafından doldurulmuştur.

3.2. Metot

Araştırmada; örnekleme, anket ve işletme analizi safhalarında uygulanan metotlar aşağıda açıklanmıştır.

3.2.1. Örnekleme Safhasında Uygulanan Metot

Araştırma alanındaki köylerden, popülasyonu temsil edecek 5 köy (doğal şartlar, tarım tekniği ve ürün desenine göre) tabakalı örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Belirlenen bu köylerdeki tarım işletmesi sayısı 314'tür. Bu işletmelerin hepsi ile görüşmek zaman ve maddi olanakların kısıtlılığı nedeniyle mümkün değildi. Dolayısı ile 314 işletmeyi temsil edecek örnek işletmeler Tabakalı Tesadüfi Örnekleme Yöntemi ile 65 adet olarak hesaplanmıştır. Örnek işletmelerin belirlenmesinde, ana kitleyi oluşturan işletmelerin arazi büyüklüğüne göre frekans

dağılımı ortaya konulmuştur. Frekans dağılımına göre işletmelerin 1-50 dekar, 51-150 dekar ve 151-+ dekar işletme büyüklüğü olmak üzere 3 tabakaya ayrılmıştır.

Örneğe çıkan işletmelerin belirlenmesinde Tabakalı Tesadüfi Örneklem Yöntemine göre aşağıdaki formül ile hesaplanmıştır. (3).

$$n = \frac{N \sum N_h S_h^2}{N^2 D^2 + \sum N_h S_h^2}$$

Formülde n, örnek sayısını, N; ana kitleye dahil işletme sayısını, N_h ; h'ıncı tabakadaki işletme sayısını, S_h^2 ; h tabakasının varyansını göstermektedir. $D^2 = d^2/z^2$ olup, d; kitle ortalamasında müsadde edilen hata nispetini, z ise bu hata nispetine göre standart normal dağılım tablosundaki z değerini göstermektedir.

Araştırmada kabul edilen hata payı % 5 olup, % 90 güven aralığında çalışılmıştır. Belirlenen örnek hacminin tabakalara dağıtılmasında aşağıdaki formül kullanılmıştır.

$$n_h = \frac{N_h}{N} n$$

Buna göre 1-50 dekar grubundaki 222 işletmeden 30, 51-150 dekar grubundaki 53 işletmeden 23 ve 150-+ grubundaki 39 işletmeden 12 işletme örneğe girmiştir (Çizelge, 3.1). Ayrıca I., II. ve III. tabakalar için % 20 oranında yedek işletme tespit edilmiştir.

Çizelge 3.1. Ana Kitledeki İşletmelerde Ortalama İşletme Büyüklüğü ve Örneğe Giren İşletme Sayıları ile Yüzdeleri

	İşletme Arazisi Büyüklüğüne Göre İşletme Büyüklük Grupları (dekar)			Toplam ve İşletmeler Ortalaması
	1-50	51-150	150-+	
İşletme Sayısı	222	53	39	314
Ort. İşletme Büyüklüğü (da)	34,4	86,56	204,75	84,30
Örneğe Giren İşletme Sayısı	30	23	12	65
Örneğe Giren İşl. Yüzdesi (%)	46,2	35,4	18,4	100,0

3.2.2. Anket Safhasında Uygulanan Metot

İşletmelerde sermaye çeşitlerinin kıymetlerinin belirlenmesinde yıl sonu değerleri esas alınmıştır.

Toprak sermayesinin belirlenmesinde çiftçi beyanları ve mahalli raîç bedelleri dikkate alınmıştır.

Arazi ıslahı, bina ve alet-makine sermayelerinin kıymet takdirinde yeniler için maliyet bedeli, eskiden yapılmış yatırımlar için eskime ve yıpranma durumu dikkate alınarak değerlendirme yapılmıştır (4).

Bitki sermayesinin kıymet takdirinde ; yeni tesisler için çıplak toprak kıymeti hariç olmak üzere tesis masrafları üzerinden, tarla demirbaşı maliyet masrafları dikkate alınarak, meyveli ağaçlar verim değeri ve işletmecinin takdiri, meyvesiz ağaçlar ise odun kıymeti üzerinden kıymetlendirilmişlerdir (5).

Hayvan sermayesinin kıymet takdiri, hayvanların yaş ve verimlilik durumlarına göre yöredeki alım-satım kıymetleri ve çiftçinin beyanı esas alınarak yapılmıştır (6).

Para sermayesinin belirlenmesinde işletmeci beyanlarına itibar edilmiştir (6).

Malzeme-mühimmat sermayesinin belirlenmesinde; işletme dışından temin edilenler için satın alma bedelleri, işletmede üretilenler için çiftlik avlusu fiyatları esas alınarak değerlendirme yapılmıştır (7).

3.2.3. İşletmelerin Analizinde Uygulanan Metotlar

Örnek seçilen işletmelerde doldurulan anketler ayrı ayrı gözden geçirilerek gerekli kontrol ve hesaplamalar tamamlanmış, elde edilen bilgiler tablolara işlenmiştir. İşletmelerin ekonomik analizleri, işletme büyüklük grupları ve işletmeler ortalaması için ayrı ayrı bulunarak sonuçlar değerlendirilmiştir.

İşletme sonuçlarının analiz ve değerlendirilmesinde, tarım işletmesi bir bütün olarak ele alınmıştır.

İşletmelerin mevcut işgücü, erkek işgücü birimi cinsinden (EİB) hesaplanmıştır. Erkek işgücü birimine çevirmede aşağıdaki emsaller kullanılmıştır (8).

<u>Yaş</u>	<u>Erkek</u>	<u>Kadın</u>
7-14	0,50	0,50
15-64	1,00	0,75
65 +	0,75	0,50

Devamlı işletme dışında bulunan aile fertleri ile işletme dışında çalışan nüfus işgücüne dahil edilmemiştir.

Kiracılık ve ortakçılıkla tutulan arazi kıymeti aynı zamanda aktif ve pasif sermayeler için de gösterilmiştir. İşletmeleri birbirleriyle doğru biçimde mukayese edebilmek için kira ve borçlardan arınmış şekilde değerlendirilmişlerdir (9).

Gayrisafi üretim değeri, tarımsal faaliyetler neticesinde elde edilen bitkisel ve hayvansal ürünlerin çiftçi eline geçen fiyatlarla çarpılması sonucu bulunan değere, bitki ve hayvan sermayesindeki prodüktif artışların ilavesi ile bulunmuştur (10).

Gayrisafi hasıla, gayrisafi üretim değerine işletme dışı tarımsal gelir ve ikamet edilen binaların kira karşılığının eklenmesiyle elde edilmektedir. Konut değerlerinin % 5'i kira karşılığı olarak kabul edilmiştir. İşletme dışı tarım gelirlerinin hesaplanmasında üreticilerin beyanları esas alınmıştır (10).

İşletmede üretilen ancak bir başka faaliyet dalında yine işletmede girdi olarak kullanılan saman, gübre gibi yan ürünler üretim değerleri içinde gösterilmemiştir (10).

İncelenen işletmelerin tarımsal faaliyetleri için yapmış oldukları toplam işletme masrafları, değişen işletme masrafları ve sabit işletme masrafları olarak hesaplanmıştır. Değişen işletme masrafları bitkisel ve hayvansal üretim için ayrı ayrı olarak da tespit edilmiştir. Gayrisafi hasıladan bu iki masraf toplamının çıkarılması ile saf hasıla hesaplanmıştır.

Gayrisafi üretim değerinden değişen masrafların çıkarılması ile bulunan brüt kâr, işletme bütünü için hesaplanmıştır (10).

İşletme başarılarını ölçmede önemli bir kriter olan tarımsal gelir; brüt kâr'a işletme dışı tarımsal gelir, zati ikametgah kirasının eklenmesi ve sonuçtan aile işgücü hariç sabit masraflarla kiracılık ve ortakçılık payları ve borç faizlerinin düşürülmesi ile elde edilmektedir. Tarımsal gelir; saf hasılaya aile işgücü karşılığının eklenmesi ve bundan kira-ortakçılık payları ile borç faizlerinin çıkarılması ile de elde edilebilmektedir (10; 8).

Aile işgücü karşılığının hesaplanmasında, benzeri işlere yörede ödenen asgari ücretler esas alınmıştır.

Bina tamir ve bakım masrafları, bina kıymetinin % 1,5'i alınarak hesaplanmıştır (11).

İşletmelerde mevcut iş ve irat hayvanları aşağıdaki emsaller kullanılarak büyükbaş hayvan birimi (BBHB) cinsinden ifade edilmiştir (Çizelge 3.2).

Çizelge 3.2. Büyükbaş Hayvan Birimine Çevirmede Kullanılan Emsaller

CİNSİ	BBHB	CİNSİ	BBHB
İnek	1,40	Koyun	0,10
Boğa	1,40	Toklu	0,08
Öküz	1,20	Kuzu	0,05
Buzağı	0,20	Keçi	0,10
Dana	0,50	Oğlak	0,05
Düve	0,70	Koç	0,10
Tosun	0,70	Teke	0,10
At	1,35	Çebiş	0,08
Tay (1 yaş)	0,50	Kümes Hayvanları	0,004
Tay (2 yaş)	0,75		

Kaynak : (10) Açıl ve Demirci, 1984

Amortisman hesabında Çizelge 3.3'deki amortisman oranları kullanılmıştır. Büyüme çağındaki hayvanlara amortisman ayrılmamış, diğerlerinin ise, kasaplık değeri çıkarılarak amortisman hesaplanmıştır (12).

Çizelge 3.3. Araştırmada Kullanılan Amortisman Oranları

Demirbaşın Cinsi	Amortisman Oranı (%)
Arazi Islah Sermayesi ¹	5,00
Meyveli Ağaçlar ²	1,81
Binalar ³	
Taş ve Betonarme	2,00
Kerpiç	4,00
Ahşap	3,00
Tarım Alet ve Makineleri ⁴	
Traktör, Pulluk, Zirai Mücadele Aletleri	10,00
Römork, Diskaro, Harman Makinesi	6,67
Kültüratör, Çapa Makinesi ⁵	10,00
Ufak Malzemeler ⁶	25,00
Hayvanlar ⁷	
İnek	12,50
Koyun	20,00

1. (13), Aras, A., 1959.

2. (14), Açıl, A.F., 1980.

3. (15), Anonymous, 1983/b

4. (16), Dinçer, H., 1976

5. (17), Toker, H., 1978

6. (18), Akın, B., 1975

7. (12), Özçelik, A., 1985

4. ARAŞTIRMA BÖLGESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

4.1. Araştırma Alanının Doğal Durumu

4.1.1. Coğrafi Durum

Nusaybin ilçesi Mardin-Şırnak yolu üzerinde yer almaktadır. İlçenin güneyinde Suriye devlet sınırı, kuzeyinde Midyat, batıda Kızıltepe ve doğuda Cizre ile çevrilidir. İlçenin yüzölçümü Mardin'in % 13,24'ü olup, 1 177 m²'dir (2).

4.1.1.1. Topoğrafya ve Toprak Yapısı

Toprakların yeryüzü şekillerine göre dağılımı; dağlar % 52,6, platolar % 22,8 ve ovalar % 24,6 şeklindedir. Dağlardan sonra en ağırlıklı yeryüzü şeklini ovalık alanlar oluşturmaktadır. Suriye topraklarının bir bölümü ile Irak topraklarının çok büyük bir bölümünü kaplayan ve IV. zaman alüvyonları ile örtülü olan Mezopotamya'nın devamı durumundaki Nusaybin Ovası ile diğer Mardin, Kızıltepe Ovaları önemli yer kaplamaktadır (19).

Kızıltepe Ovası'ndan sonra, doğuya doğru Suriye sınırı boyunca yaklaşık 90 km uzanan düzlükler, Mardin ve onun ardından Nusaybin Ovası'nı oluşturmaktadır. IV. zaman alüvyonları ile örtülü olan bu alanlardaki toprakların ana maddesi kuvaterner yaşlı yeni alüvyonlardır. Bu asıl şist ve kil olmakla birlikte, bir bölümü kum ve çakıl da içerir. Bu toprakların yüksek oranda mika, volkanik kül ve lopilli içeren türlerine de rastlanır. Bu tip toprakların hemen hemen yarısında sulu tarım yapılmaktadır (20).

İlçenin toplam arazisinin % 32'si tarıma elverişlidir. Toplam tarım alanı 34 982,6 hektar olup, bunun 10 386 hektarı sulanan arazi olup, toplam sulanabilir tarım alanı 17 534 hektardır (21).

4.1.1.2. Jeolojik Durum

İl alanının büyük bölümü III. zaman yaşlı (orta eosen) oluşumlarla kaplıdır. Bu oluşumlar III. zaman sonlarındaki tektonik hareketler sonucu kıvrılmıştır. II. zamanda oluşmuş kretose yaşlı oluşumlar ise, merkez ilçeden kuzeybatıya doğrudur.

Nusaybin Ovası'nın yer aldığı alan ise III. zaman yaşlı neojen oluşumları ilin güneybatı ve güneydoğusunda geniş yer kaplar. Bazalt ve doloritten oluşan volkanik örtü ise merkez ilçeden başlayan kretose yaşlı kuşak ve neojen örtüsü arasında geniş alanlara yayılır (20).

Güneybatıda Mardin Ovası'ndan Cizre'ye kadar bir şerit halinde cips ve kaya tuzu ihtiva eden miosen yüzeyler uzanır. Ceylanpınar Ovası'na kadar devam eden IV. zamanın alüviyon devrine ait çökeltme mahsüllerinin teşkil ettiği sahalar vardır. Alanı umumiyetle kalker kaplar. Çıplak ve sert manzaralı, üzerinde yürümesi zor, yüksek ve çatlakları olan bu kalkerli yerlere kışın düşen kar ve yağmur suları çatlakların arasından süzülerek eteklerde önemli birçok su kaynaklarını meydana getirirler (19).

4.1.1.3. Su Kaynakları

Midyat ve Nusaybin ilçeleri arasında Dalin köyünün güneyinde iki ayrı kaynaktan çıkan akarsu ve kar suyunun birleşmesi ile Çağ-Çağ suyu oluşmaktadır. Bu su üzerinde kurulan baraj ile yörenin içme ve sulama suyu ihtiyacı temin edilmektedir. Çağ-Çağ suyu Nusaybin topraklarından Suriye topraklarına geçer (19).

4.1.2. İklim

Yöre iklimi Akdeniz iklimine benzer özellikler taşır. Yazları çok sıcak ve kurak, kışları ise bol yağışlı ve ılımandır. İklim ova ve dağ kesimi olarak farklılıklar göstermektedir. Ova kesiminde yazlar çok sıcak geçer, kışları ise ılıman ve yağmurludur. Yıllık ortalama sıcaklık 16,2 °C'dir. Ortalama nispi nemi % 57 ve ortalama yağış miktarı 693,9 mm'dir (22).

Büyük bir kısmı ovada bulunan Nusaybin ilçesinde yazlar çok sıcak geçer. Bilhassa Temmuz-Ağustos aylarında ortalama sıcaklık 38 °C' yi geçer. Yazın bölgede hemen hemen hiç yağış olmaz. Yağışlar ilkbahar ve sonbahar aylarında görülür. Sıcaklık kış aylarında -8 °C' ye kadar düşebilir. Son derece düzensiz bir yağış rejimi mevcuttur. Bazen yıllık yağışın büyük kısmı birkaç hafta içinde

düşebilmektedir. Bu durum zirai faaliyetlerin istikrarlı bir şekilde yürütülmesini engellemektedir.

Çizelge 4.1. 1994 ve 1997 Yılları Arasındaki Meteorolojik Değerler

YILLAR	Sıcaklık Ortalaması (°C)	En Yüksek Sıcaklık Ort. (°C)	En Düşük Sıcaklık Ort. (°C)	Yağış Miktarı (mm)	Yağışlı Gün Sayısı
1994	16,7	24,5	8,0	856,3	89
1995	16,3	26,4	5,5	628,0	73
1996	16,5	26,1	6,8	717,8	109
1997	15,5	19,9	11,4	568,8	73
Ortalama	16,2	24,2	7,0	693,9	86

Kaynak: (22) Anonymous, 1997

4.2. Sosyal Durum

4.2.1. Nüfus Durumu

Nusaybin ilçesinde 1990 yılı genel nüfus sayımı sonuçlarına göre şehir nüfusu 49 671 kişi, köyler nüfusu ise 35 777 kişi olmak üzere toplam nüfus 85 448'dir. İlçenin son 40 yıl (1950-1990) içerisindeki nüfus durumuna bakıldığında 1950 yılında toplam nüfusun % 87,05'ini köyler nüfusu, % 12,95'ini şehir nüfusu teşkil ederken 1990 yılı sayım sonuçlarına göre bu oran sırasıyla % 58,13 ve % 41,87'dir (Çizelge 4.2). 1950 yılında Türkiye'nin toplam nüfusunun % 25,04'ü il ve ilçe merkezlerinde % 74,96'sı bucak ve köylerde otururken, 1990 yılındaki bu oranlar sırasıyla % 59,01 ve % 40,99 olmuştur. Bu durum, Nusaybin köylerinde oturan nüfus oranının ülke genelindeki köylerde oturan nüfus oranından yüksek olduğunu göstermektedir (35). Diğer taraftan bu süre içerisinde (1950-1990) toplam nüfustaki artış oranının % 418,18 gibi yüksek bir oranda olduğu görülmüştür. Bu periyotta kent nüfusunda 18,76 kat artış varken, kırsal nüfustaki artış oranı % 101,15 civarında olmuştur. Aynı yıllar arasında Türkiye'de toplam nüfus 1,7 kat artarken kent

nüfusundaki artış 5,35 kat ve kırsal nüfustaki artış % 47,40 olarak gerçekleşmiştir (23).

İlçe nüfusunun 1990 yılında % 50,06'sını erkek nüfusu, % 49,94'ünü ise kadın nüfusu oluşturmuştur. Aynı yıl erkek nüfus oranı şehirde %50,54, köylerde 49,38; kadın nüfus oranı da şehirde % 49,46, köylerde % 50,62'dir. 1990 yılı Türkiye toplam nüfusunun % 50,66'sını erkek, % 49,34'ünü de kadın nüfusu oluşturmuştur. Yine şehirdeki erkek nüfus oranı % 51,75, kadın nüfus oranı % 48.25 iken köylerdeki erkek nüfus oranı % 49,08 ve kadın nüfus oranı % 50,92 olmuştur (23).

1997 yılı Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre şehir nüfusu 56.467 , köyler nüfusu 24.335 olarak tespit edilmiştir. Şehir nüfusu 1950 nüfusuna oranla 21.33 kat, köy nüfusu ise % 136.82 artış göstermiş ve bu oran toplam nüfusta % 395.44 olmuştur (24).

4.2.2. Eğitim Durumu

Nusaybin ilçesinde 10'u merkezde, 64'ü köylerde olmak üzere toplam 74 ilköğretim okulu mevcuttur. İlköğretim okullarında toplam 334 öğretmen görev yapmaktadır. İlçe merkezindeki ilköğretim okulları haricinde, 1998 yılı itibariyle 75 öğrenciye sahip bir İmam-Hatip Lisesi, 95 öğrenci mevcudu ile bir Endüstri Meslek Lisesi, bir de 1 187 öğrenciye sahip normal lise bulunmaktadır (25).

4.3. Ulaşım ve Pazar Durumu

İlçe, konumu bakımından Mardin-Şırnak karayolu üzerinde bulunmaktadır. Mardin il merkezine uzaklığı 60 km'dir. Bucak merkezleri ilçenin doğusunda ve kuzeybatısında yer almakta olup, karayolu bağlantılıdır. Köylerde her mevsim ulaşım sağlanabilmektedir.

Yörede büyük alanlarda yetiştiriciliği yapılan buğday, arpa, kırmızı mercimek ve pamuk ürünlerinin pazarlanmasında pamukta bir takım problemler yaşanmaktadır. Pamuk genellikle tüccarlar tarafından alınmaktadır. Üreticilerin tüccarlar karşısındaki pazarlık gücünün zayıflığı önemli problemlerdendir.

İlçede yoğun olarak yetiştiriciliği yapılan ürünlerin alım ve pazarlamasını yapacak kooperatiflerin kurulması, gerekli sanayi tesislerinin teşvik edilmesi ve kurulması, bölge çiftçisinin kalkınmasına olumlu etki yapacaktır.

Çizelge 4.2. Nusaybin İlçesi Nüfus Hareketleri

Yıllar	Şehir ve Köy Nüfusları			Şehir ve Köy Nüfusu Oranları		1950 Yılına Göre Nüfus Artış Hızı (%)			Nüfus Yoğunluğu (kişi/km ²)
	Şehir	Köy	Toplam	Şehir	Köy	Şehir	Köy	Toplam	
1950	2 647	17 786	20 433	12,95	87,05	---	---	---	19
1955	3 161	19 738	22 899	13,80	86,20	19,41	10,97	12,06	21
1960	5 011	24 674	29 685	16,88	83,12	89,31	38,72	45,28	25
1965	7 584	28 588	36 172	20,96	79,04	186,51	60,73	77,02	31
1970	14 994	29 186	44 180	33,93	66,07	466,45	64,09	116,21	37
1975	23 648	31 950	55 634	42,57	57,43	794,74	79,63	172,27	47
1980	30 981	32 580	63 561	48,74	51,26	1070,42	83,17	211,07	54
1985	45 178	37 542	82 720	54,61	45,39	1606,76	111,07	304,83	71
1990	49671	35 777	85 448	58,13	41,87	1876,50	101,15	418,18	73
1997	56467	24335	80802	69,88	30,12	2133,24	136,82	395,44	69

Kaynaklar: (26) Anonymous 1961 , (27) Anonymous, 1961 , (28) Anonymous 1964 , (29)Anonymous 1969 , (30) Anonymous 1973 ,(31) Anonymous 1977 , (32)Anonymous 1981 , (33) Anonymous 1989 , (34) Anonymous, 1990 (35)Anonymous 1991 , (23) Anonymous 1993 ,(24) Anonymous ,1997

4.4. İlçenin Tarımsal Yapısı

İlçenin tarım ve tarım dışı arazi varlığı, arazi tasarruf durumu, kullanılan tarım teknikleri ve hayvancılık özellikleri ana hatlarıyla bu bölümde açıklanacaktır.

4.4.1. Arazi Varlığı ve Nev'ileri

Nusaybin ilçesinin toplam arazi varlığı 109 361 ha'dır. Bunun % 47,9'unu kültüre elverişli arazi (52 361 ha), geri kalan % 52,1'ini de kültüre elverişli olmayan (57 000 ha) arazi teşkil etmektedir.

Kültüre elverişli arazinin % 61,2'sini tarla arazisi, % 2,5'ini sebze arazisi, % 2,9'unu meyvelik arazisi, % 23,9'unu çayır-mera arazisi, % 9,5'ini ise orman ve fundalık arazisi oluşturmaktadır.

Çizelge 4.3. Nusaybin İlçesi Arazi Varlığı (1997)

Arazi Nev'ileri	Miktar (ha)	Kültüre Elverişli Araziye Oranı (%)	Toplam Araziye Oranı (%)
1. Kültüre Elverişli Arazi			
a. Tarla Arazisi	32 081	61,2	
b. Sebzelik Arazi	1 337,5	2,5	
c. Meyvelik Arazi	1 564	2,9	
d. Çayır-Mera Arazisi	12 500	23,9	
f. Orman ve Fundalık Arazisi	4 878,5	9,5	
Toplam	52 361	100,00	47,9
2. Kültüre Elverişli Olmayan Arazi	57 000		52,1
3. Toplam Arazi Varlığı	109 361		100,00

Kaynak: (21) Anonymous, 1997

4.4.2. Tarım İşletmelerinin Arazi Tasarruf Durumu

İlçedeki tarım işletmelerinin yaklaşık % 99'u (% 98,75) 500 dekarın altındaki işletmelerden oluşmaktadır (37). Mardin ilinde ortalama işletme büyüklüğü 97,5 dekadır. Ülke genelinde ise işletme başına 56,86 dekar arazi düşmektedir. Bu oran Türkiye ortalamasının üzerindedir.

Kiracılık ve ortakçılık ilçede çok fazla yaygın değildir. En çok yapılan ortakçılık ise yarıcılık şeklindedir. Yarıcılık , üretim masraflarının yarı yarıya karşılanarak elde edilen ürünün ikiye bölünmesidir. Kiracılıkta ise anlaşılan kira bedeli üzerinden ücret ödenmektedir.

4.4.3. Bitki ve Hayvan Yetiştiriciliği

4.4.3.1. Bitkisel Üretim

İlçede 1997 yılında ekili arazinin % 87,5'ini tarla bitkileri yetiştiriciliği, geri kalanını ise bağcılık, sebzecilik, zeytinlikler oluşturmaktadır. Toplam ekiliş içerisinde % 67,74'ünü hububat, % 17,41'ini endüstri bitkileri, % 12,71'ini baklagiller , % 2,13 'ünü sebzecilik ve geriye kalan % 0,01 'lik oranda da ve yem bitkileri yetiştiriciliği yapılmaktadır (Çizelge 4.4).

İlçede en fazla yetiştiricilik buğday tarımıdır. Buğdayı sırasıyla arpa, pamuk, kırmızı mercimek ve diğer ürünler takip etmektedir. Üretim olarak 1997 yılında 20 800 ton buğday, 10 880 ton arpa, 17 100 ton kütlü pamuk, 3 200 ton k.mercimek üretimi gerçekleşmiştir. 1997 yılında yaşanan kuraklık neticesinde buğday, arpa ve k.mercimekte önemli verim düşüklükleri yaşanmıştır.

İlçenin tarım arazilerinin tarla tarımına elverişliliği nedeniyle hububat ve endüstri bitkileri önemli yer tutmaktadır. Çağ-Çağ sulamaları ile de özellikle pamuk ekim alanlarında bir süreklilik görülmektedir. İlçede mevcut plantasyon, işletmelerin ilçenin kuzey kesimindeki dağlık alanlarda yoğunlaşmış olup, bağcılık ve sebzecilik pek yaygınlaşmamıştır.

Elde edilen ürünler verimleri itibariyle buğdayda suluda 500 kg/da, kuruda 250-300 kg/da, arpada 200-300 kg/da, pamukta 300-350 kg/da ve k.mercimekte ise 100-150 kg/da arasında değişmektedir.

Çizelge 4.4. Nusaybin İlçesinde Yetiştirilen Başlıca Tarla Ürünlerinin Ekiliş Miktarı ve Verimleri (1997)

Yetiştirilen Ürünler	Ekiliş Miktarı (ha)	Ürünler İtibariyle Ekiliş Oranı (%)	Ürün Grupları İtibariyle Ekiliş Oranı (%)	Ortalama Verim (kg/da)
I. Hububat				
1. Buğday	16 000	68,08		130
2. Arpa	6 800	28,93		160
3. Mısır	700	2,99		860
Toplam	23 500	100,00	67,74	
II. Baklagiller				
1. K.mercimek	4 000	90,70		800
2. Nohut	310	7,03		100
3. Soya	100	2,27		90
Toplam	4 400	100,00	12,71	
III. Endüstri Bitkileri				
1. Pamuk	6000	99,34		285
2. Susam	40	0,66		120
Toplam	6 040	100,00	17,41	
IV. Sebze				
1. B.Lahana	3	0,40		500
2. Ispanak	1,5	0,20		600
3. Maydanoz	1	0,13		500
4. T.Fasulye	4	0,54		400
5. T.Bamya	4	0,54		300
6. Balkabağı	5	0,68		500
7. Kavun	400	53,89		5 000
8. Karpuz	100	13,48		3 500
9. Hıyar	10	1,34		500
10. Patlıcan	40	5,38		1 500
11. Domates	100	13,41		4 000
12. D.Biber	30	4,05		600
13. S.Biber	20	2,69		800
14. Sarımsak	4	0,53		700
15. Soğan	20	2,69		140
Toplam	742,5	100,00	2,13	
V. Yem Bitkileri				
1. Yonca (Y.ot)	3	100,00		400
Toplam	3	100,00	0,01	40

Kaynak: (21) Anonymous, 1997

4.4.3.2. Hayvansal Üretim

Bitkisel üretim yanında çok büyük olmamakla beraber hayvancılığın da ilçe tarımında önemli bir yeri vardır. Köylünün beslenmesi büyük ölçüde hayvansal

ürünlere dayanmakla birlikte, hayvan ürünlerinin satışından elde edilen gelir, köy ekonomisinin sürekli gelir kaynağıdır.

Bölgede genellikle buğday, arpa, k.mercimek ve pamuk tarımının yapılması, çayır-mera alanlarının azlığı, yemlerin pahalılığı gibi nedenlerden dolayı büyükbaş hayvancılık fazla gelişmemiştir.

Çizelge 4.5. Nusaybin İlçesi 1997 Yılı Hayvan Varlığı

Hayvan Cinsi	Baş
Sığır	3 330
Koyun	15 942
Keçi	10 184
At	164
Eşek	413
Kümes Hayvanı	31 500

Kaynak : (21) Anonymous, 1997

Bölgede başlıca irat hayvanlarını koyun, keçi ve sığır oluşturmaktadır. Sığırların % 4,35'ini saf kültür, % 1,38'ini kültür melezi ve % 94,27'sini yerli ırk oluşturmaktadır. Kültür ırkının önemli bir bölümünü Holstein ırkı oluşturmakta olup, kültür melezleri genellikle Holstein ve Montofon melezleridir. Araştırma yılına ait süt üretimi 5 950 ton, et üretimi 234,31 tondur.

İş hayvanları at ve eşek olup, bunların sayıları çok azdır. İlçe köylerinin daha çok ovada yayılmış olması ve mekanizasyon düzeyinin yükselmesi, bu hayvanların işlevlerini ortadan kaldırmıştır.

Tavukçuluk henüz işletmecilik düzeyinde değildir. Daha çok aile tavukçuluğu şeklinde ilkel kümeslerde, aile ihtiyacı için yapılmaktadır. İlçede arıcılık çok yaygın değildir. İlçede eski usul 1 200, yeni usul 450 adet kovan mevcut olup, 20 köyde arıcılık yapılmaktadır. Yıllık bal üretimi 5 200 kg'dır.

Süt sığırlarının verimi incelendiğinde ortalama süt verimi kültür ırkında 3 000-4 000 kg/laktasyon., melezlerde 2 000-3 000 kg/laktasyon. ve yerli ırklarda 600-700 kg/laktasyon. arasındadır.

4.4.4. Tarım Tekniği ve Girdi Kullanımı

İlçede optimal girdi kullanımından söz etmek mümkün değildir. Bazı girdilerde aşırı kullanım, bazılarında ise eksik kullanım söz konusudur. Bölgede mekanizasyon düzeyi incelendiğinde, traktör sayısının fazla olduğu ortaya çıkmaktadır. İlçede kullanılan tarım alet ve makineleri ile sayıları Çizelge 4.6'da gösterilmiştir. Bir traktöre 288 da tarım arazisi düşmektedir. Oysa normal koşullarda bir traktörün yılda işleyebileceği alan 900-1000 dekadır. Bu durum ilçede traktör sayısının fazlalığını göstermektedir (36).

Bölge çiftçisi genellikle gübrenin yararına inanmaktadır. Ürün deseninin temelini oluşturan buğday, arpa k.mercimek ve pamukta Diamonyum fosfat, Triple süper fosfat, Amonyum nitrat (% 33) ve ÜRE (% 46 N) gübreleri kullanılmaktadır. Bağ-bahçe tarımında ise genellikle çiftlik gübresi kullanımı yaygındır. Nusaybin ilçesi çiftçileri gübre kullanımında genellikle toprak analizine uygun davranmamaktadır.

Tarla ürünlerinin tohumluklarını genelde çiftçiler kendi işletmelerinden sağlamaktadır. Pamukta, çırçır fabrikaları, Çukobirlik gibi yerlerden temin edilmektedir. Kısmen de kaliteli tohumluk kullanmak amacıyla il dışından özel sektörden temin edilmektedir. 1997 yılında yaşanan kuraklık nedeniyle İlçe Tarım Müdürlüğü tarafından da buğday tohumluğu dağıtımı gerçekleştirilmiştir.

Çizelge 4.6. Nusaybin İlçesinde Tarım Alet-Makine Varlığı (1997)

Cinsi	Adet	Cinsi	Adet
Karasaban	80	Selektör	1
Hay. Pulluğu	---	Yem Kırma Makinesi	2
Kulaklı Trak.Pulluğu	287	Sırt Pulverizatörü	60
Döner Kulaklı Trak.Pulluğu	1	Tozlayıcı Kombine Atomizör	22
Ark Pulluğu	10	Kuyruk Milinden Hareketli Pulv.	60
Diskli Trak. Pulluğu	120	Motorlu Pulverizatör	7
Diskli Anız Pulluğu	18	Atomizör	42
Kültüvator	191	Santrifüj Pompa	132
Merdane	215	Motopomp (Elek.Mot.)	184
Diskli ve diğer Tırmık	145	Motopomp (Ter.Mot.)	17
Dişli Tırmık	65	Derin kuyu Pompası	11
Ot Tırmağı	8	Yağlama Tesisi	1
Traktörle Çekilen Çapa Mak.	35	Krema Makinesi	70
Tahıl Mibzeri	260	Süt Sağma Makinesi (Sabit)	1
Kombine Tahıl Mibzeri	210	Tarım Arabası	500
Kimyevi Gübre Dağıtıcısı	178	Su Tankeri	32
Harman makinesi	5	10 BG Traktör	5
Tınaz Makinesi	9	11-24 BG Traktör	40
Döven	2	25-34 BG Traktör	128
Sap Döver	12	35-50 BG Traktör	270
Kendi Yürür Biçerdöver	2	50'den fazla BG Traktör	125
Çayır Biçme Mak. (Trak. Çekilen)	11	Toplam	468

Kaynak: (21) Anonymous, 1997

İlçede yetiştirilen tarla, sebze ve meyve ürünlerinde ilaçla zirai mücadele yapılmaktadır. Hububatta büyük zarar yapan süneye karşı devlet mücadelesi yapılmaktadır. Hayvan hastalık ve zararlılarında İlçe Tarım Müdürlüğü'nce gerekli aşılama ve suni tohumlama çalışmaları gerçekleştirilmektedir.

Bölgede tarımsal kuruluşların başlıcaları; Tarım İlçe Müdürlüğü, Ziraat Odası Başkanlığı, DSİ Şube Müdürlüğü ve TZDK'dır. Ayrıca Tarım Kredi Kooperatifi ve Çağ-Çağ Sulama Birliği ile Çukobirlik tarımsal amaçlı kuruluşlardır.

8

5. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

5.1. İncelenen Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi

Örneğe giren köylerdeki tarım işletmeleri, işletme arazisi genişlikleri dikkate alınarak 50 dekardan küçük olanlar, 51-150 dekar araziye sahip olanlar ve 150 dekardan büyük araziye sahip olanlar olmak üzere üç gruba ayrılmışlardır. Bu grupların tespitinde çevrede yer alan işletmelerin frekans dağılımından yararlanılmıştır. Bu bölümde her grupta örneğe giren işletmelerin arazi mülkiyeti ve tasarruf şekilleri, nüfus ve işgücü özellikleri, sermaye yapıları ve yıllık faaliyet sonuçları incelenmiştir. Tarım İşletmelerinin ekonomik analizi işletme büyüklük grupları ve işletmeler ortalaması olarak hesaplanmıştır.

5.1.1. İşletmelerin Nüfus Yapısı, Eğitim Durumu Ve İşgücü Durumu

5.1.1.1. Nüfus Yapısı Ve Eğitim Durumu

Çizelge 5.1. İşletme Büyüklük Grupları İtibariyle Nüfusun Yaş ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Yaş Grupları		İşletme Büyüklük Grupları (da)			İşletmeler Ortalaması
		1-50	51-150	150-+	
0-6	Erkek	0,33	0,13	0,42	0,20
	Kadın	0,27	0,13	0,47	0,27
	Toplam	0,60	0,26	0,89	0,47
	%	7,77	3,36	7,05	6,06
7-14	Erkek	0,90	0,52	0,58	0,70
	Kadın	0,40	0,65	0,50	0,50
	Toplam	1,30	1,17	1,08	1,21
	%	16,81	15,05	13,10	15,67
15-49	Erkek	2,50	2,91	2,58	2,66
	Kadın	2,47	2,35	2,92	2,50
	Toplam	4,96	5,26	5,50	5,17
	%	64,22	67,69	66,75	65,75
50-+	Erkek	0,53	0,56	0,66	0,57
	Kadın	0,33	0,52	0,42	0,41
	Toplam	0,86	1,08	1,08	0,98
	%	11,20	13,90	13,10	12,52
Toplam	Erkek	4,26	4,13	5,00	4,35
	Kadın	3,46	3,65	3,33	3,51
	Toplam	7,72	7,78	8,33	7,86
	%	100,00	100,00	100,00	100,00

İşletmeler genel ortalamasına göre bir çiftçi ailesi 7,86 kişiden meydana gelmektedir. 1-50 da işletme büyüklük grubunda ortalama nüfus 7,72, 51-150 da işletme büyüklük grubunda 7,78 ve 150 dekinden fazla arazisi olan işletmelerde 8,33'dür. 15-64 yaş grubundaki aktif nüfusu ortalama 6 kişi ile (6, 15) aile nüfusunun % 78,27'sini teşkil etmektedir. Bu, etüd alanındaki işletmelerde aktif nüfusun fazla olduğunu göstermektedir. Birinci grupta yer alan işletmelerde bu oran % 75,42, ikinci gruptaki işletmelerde % 81,59 ve üçüncü grup işletmelerde % 79,85'tir. 0-14 yaş grubundaki nüfus ise 1-50 da araziye sahip işletmelerde % 24,58, II. grup işletmelerde % 18,41 ve III. grup işletmelerde % 20,15'ini ve işletmeler ortalaması olarak % 21,73'ünü meydana getirmektedir(Çizelge 5.1).

İncelenen işletmelerde okur-yazarlık oranı % 79,58'dir. I. grup işletmelerde okur-yazar oranı % 79,44 iken, II. grup işletmelerde % 74,56, III. grup işletmelerde ise % 78,49'dur. Erkeklerle oranla kadın nüfusunun okur-yazarlığı daha azdır (Çizelge 5.2). Türkiye ortalaması ile (% 80,46) mukayese edilirse etüd alanındaki köylerde okur-yazarlığın daha düşük olduğu görülür (23).

Çizelge 5.2. 7 ve Daha Büyük Yaş Nüfusunun Okur-Yazarlık Durumu

Okur-Yazar	İşletme Büyüklük Grupları (da)			İşletmeler Ortalaması
	1-50	51-150	150-+	
Erkek (%)	96,66	86,55	81,81	90,26
Kadın (%)	68,08	60,49	73,68	66,19
Toplam (%)	79,44	74,56	78,49	79.58

5.1.1.2. İşgücü Ve İşgücü Kullanımı

İşletmelerin toplam işgücü varlığını hesaplamak için, aile işgücüne işletmede devamlı çalışan işçilerin ilave edilmesi ve bundan işletme dışında çalışan aile işgücünün çıkarılması gerekir. Hastalık, askerlik gibi sebeplerle işletmede çalışmayan aile bireyleri bu hesaplamada işgücüne dahil edilmez. Bu esaslar dikkate alınarak yapılan hesaplarda erkek işgücü birimi (EİB) cinsinden toplam işgücü 1-50 dekar arazisi olan işletmelerde 5,65 EİB, 51-150 da arazisi olan işletmelerde 6,18 EİB, 150 dekinden fazla arazisi olan işletmelerde 6,35 EİB ve İşletmeler

ortalamasında 5,97 EİB olarak tespit edilmiştir (Çizelge 5.3). Bütün işletme grupları itibariyle işletmede devamlı çalışan işçiye rastlanılmamıştır.

Çizelge 5.3. İşletme Büyüklük Grupları İtibariyle EİB Cinsinden Kullanılan İşgücü Miktarları ve EİB'ne İsbet Eden İşletme Arazisi

EİB Cinsinden İşgücü	İşletme Büyüklük Grupları (da)			İşletmeler
	1-50	51-150	150-+	Ortalaması
Aile İşgücü (EİB)	5,65	6,18	6,35	5,97
Toplam EİB	5,65	6,18	6,35	5,97
Ortalama İşletme Arazisi (da)/Toplam EİB	6,08	14,01	32,24	14,12

İşgücü fazlalığına rağmen, incelenen işletmelerde belli dönemlerde iş azamileri olduğu için yabancı işçi de çalıştırılmaktadır. Özellikle pamuk çapa, seyreltme, ot yolma ve hasat gibi işler iş azamileri yaratmaktadır.

İşletmelerde çalıştırılan işçilerin hepsi geçici işçilerdir. İşletmede kullanılan işgücü içinde yabancı işgücü oranı I. grup işletmelerde % 26,80, II. grup işletmelerde % 53,20, III. grup işletmelerde % 71,18 ve işletmeler ortalamasında % 50,75'dir.

Etüd alanındaki işletmelerin, çekigücü açısından değerlendirilmesi de önem taşımaktadır. İncelenen işletmelerin % 26,15'inde traktör bulunmakta, işletmelerde hayvan çekigücü bulunmamaktadır. I. grup işletmelerde ortalama 0,17 traktör, II. grup işletmelerde 0,30, III. grup işletmelerde 0,58 traktör bulunmaktadır. İşletmeler ortalamasında ise 0,29 traktör bulunmaktadır (Çizelge 5.4).

Çekigücü olmayan işletmeler, arazilerini kiralama yöntemi ile işletmektedir.

İncelenen işletmelerde arazi varlığı ile işgücü ve çekigücü arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Nitekim Çizelge 5.4'de görülebileceği gibi işletme büyüklüğü arttıkça EİB'ne düşen arazi miktarı artmaktadır. 1-50 da işletme büyüklük grubunda 6,08, 51-150 da. İşletme büyüklük grubunda 14,01, 150 da. İşletme büyüklük grubunda 32,24 dekarıdır. Etüd alanındaki tarım işletmelerinde bir EİB'ne ortalama 14,12 dekar arazi isabet etmektedir. Dekara kullanılan işgücü miktarları 1-50 da arası

işletmelerde 22,24, 51-150 da arası arazisi olan işletmelerde 15,11, 150 dekardan fazla arazisi olan işletmelerde 7,35 erkek işgücü saat ve ortalama 12,97 erkek işgücü saat değerine düşmektedir.

Çizelge 5.4. İncelenen İşletmelerde Arazi Varlığı ile İşgücü ve Çekigücü Arasındaki İlişkiler

İşletme Büyüklük Grupları (da)	EİB'ne Düşen Arazi Miktarı (da/EİB)	Dekara Düşen İşgücü Miktarı (EİB saat/da)	İşletme Başına Düşen Traktör (Traktör/İşletme)	Traktör Başına Düşen Arazi (da/Traktör)
1-50	6,08	22,24	0,17	206,40
51-150	14,01	15,11	0,30	284,42
15-+	32,24	7,35	0,58	351,00
İşletmeler Ort.	14,12	12,97	0,29	288,42

Etüd alanındaki işletmelerde ortalama her işletmeye 0.29 traktör isabet etmektedir. Mevcut traktörler daha çok 45 ve 60 beygir gücünde olup, traktör başına I. grup işletmelerde 206,40, II. grup işletmelerde 284,42, III. grup işletmelerde 351.0 da ve işletmeler ortalaması olarak 288,42 dekardır (Çizelge 5.4). İncelenen işletmelerde bir traktöre düşen arazi miktarının Türkiye ortalamasından (409,8 da) daha az olduğu görölmektedir (37). Bu durum etüd alanındaki işletmelerde traktörün ekonomik olarak kullanılmadığını göstermektedir.

5.2. Arazi Tasarruf Şekilleri ve Arazi Kullanımı

Tarımsal üretimin ana unsurunu oluşturan arazinin kullanma şekli, tarımla uğraşan çiftçiyi ve işletme organizasyonunu etkilemektedir. Toprağın mülkiyet durumu, işletmenin verimliliği üzerinde büyük rol oynamaktadır (38).

Etüd alanındaki tarım işletmelerinin sahip oldukları işletme arazisi ortalama 84,30 da'dır. Bu miktar, Türkiye ortalaması olarak işletme başına düşen arazi miktarı

olan 56,86 dekaradan daha fazladır (37). 1-50 dekar arazi büyüklüğüne sahip olan işletmeler grubunda bu rakam 34,40, 51-150 dekar arazisi olan işletmelerde 86,56 da, 150 dekaradan fazla arazisi olan işletmelerde 204,75 da'dır. Ortakçılık sadece 1-50 dekar ve 150 dekaradan fazla arazisi olan işletmeler grubunda görülmekte olup, 51-150 dekar işletme büyüklüğünde hiç görülmemektedir. I. grup işletmelerde, işletme arazisinin % 4,46'sı, 3. grup işletmelerde ise % 15,05'i ortakçılık suretiyle işletilmektedir.

Kiralama suretiyle arazi işleme 1-50 dekar arazisi işletme büyüklük grubunda bulunmaktadır. Bu işletmelerde, işletme arazisinin % 8,43'ü kiralama suretiyle işletilmektedir. Bu oran 51-150 grubunda % 0,26'dır (Çizelge 5.5).

Çizelge 5.5. İşletme Büyüklük Grupları İtibariyle Arazi Tasarruf Şekilleri

Arazi Tasarruf Şekilleri		İşletme Büyüklük Grupları (da)			İşletmeler
		1-50	51-150	150-+	Ortalaması
Mülk Arazi	da	29,97	86,34	173,91	76,49
	%	87,11	99,74	84,95	90,73
Kira ile Tutulan Arazi	da	2,90	0,22	---	1,41
	%	8,43	0,26	---	1,67
Ortakçılık ile Tutulan Arazi	da	1,53	---	30,84	6,41
	%	4,46	---	15,05	7,60
İşletme Arazisi	da	34,40	86,56	204,75	84,30
	%	100,00	100,00	100,00	100,00

İncelenen işletmelerde ürün deseni itibariyle genel olarak % 43.77 ile buğday , % 33.96 ile pamuk, % 17.94 ile arpa , % 4.28 ile K. Mercimek ve % 0,06 ile bağcılık yer almaktadır. 84.30 dekar ortalama işletme büyüklüğünün 36.89 dekarını buğday , 28.63 dekarını pamuk , 15.12 dekarını arpa , 3.62 dekarını K. Mercimek ve 0.04 dekarını bağ teşkil etmektedir (Çizelge 5.6).

Çizelge 5.6. İncelenen İşletmelerde Ürün Deseni

İşl. Büy. Grupları (Da.) Büyüklüğü	Ü R Ü N D E S E N İ										Ort. İşl.	
	Pamuk	%	Buğday	%	Arpa	%	K.Mercimek	%	Bağ	%	Dekar	%
1 - 50	15.09	43.89	12.86	37.41	4.91	14.25	1.49	4.36	0.03	0.09	34.40	100.0
51 - 150	34.44	39.78	32.04	37.02	15.30	17.68	4.78	5.52	-	-	86.56	100.0
150 - +	51.34	25.07	106.24	51.89	40.32	19.69	6.69	3.27	0.16	0.08	204.75	100.0
İşletmeler												
Genel	28.63	33.96	36.89	43.77	15.12	17.94	3.62	4.28	0.04	0.06	84.30	100.0
Ortalaması												

İncelenen işletmelerde ; işletmeler ortalaması olarak % 99.94 ' ü tarla tarımına % 0.06 ' sı bağıcılığa ayrılmıştır. Sadece 2. Grup işletmelerde bağıcılığa rastlanmamıştır (Çizelge 5.7).

Çizelge 5.7. İşletme Büyüklük Grupları İtibariyle Arazi Kullanımı

Arazi Tasarruf		İşletme Büyüklük Grupları			İşletmeler Ortalaması
Şekilleri		1-50	51-150	151-+	
Tarla Arazisi	Kuru	23,53	41,48	86,33	41,60
	Sulu	10,76	45,08	118,26	42,64
	Toplam	34,29	86,56	204,59	84,24
	%	99,71	100,00	100,00	99.94
Bağ Arazisi	Kuru	0.11	---	0.16	0.10
	Sulu	---	---	---	---
	Toplam	0,11	---	0.16	0.08
	%	0,29	---	0.08	0.06
İşletme Arazisi		34,40	86,56	204,75	84,30
%		100,00	100,00	100,00	100,00

5.3. İncelenen İşletmelerde Sermaye

Tabiat ve emeğin yanı sıra önemli bir üretim faktörü olan sermaye, bu bölümde incelenecektir. Sermaye, araziyi bir işletme haline getiren teknik donanım olarak tarif edilebilir (10). Sermaye ayrıca, üretime ayrılmış bütün servet unsurları olarak da tanımlanabilmektedir (9).

İşletmelerin sahip oldukları bütün sermaye unsurlarının incelenmesi, onların bünyelerinin daha iyi tanınabilmesi bakımından önem arz etmektedir. Sermayenin çeşitli tasnifleri bulunmakla birlikte bu araştırmada sermaye, fonksiyonlarına göre sınıflandırılmıştır. Buna göre sermaye önce aktif ve pasif olarak 2' ye ayrılmaktadır. Aktif sermaye unsurları; çiftlik sermayesi ve işletme sermayesi olarak ikiye, bunlar da aşağıda açıklanacağı gibi kendi aralarında alt gruplara ayrılmaktadır (39).

5.3.1. Aktif Sermaye

Aktif sermaye, çiftlik (arazi) ve işletme sermayesi olarak ikiye ayrılmaktadır. Çiftlik sermayesi; toprak, arazi ıslahı (meliorasyon), bina ve işletmede yetiştirilen toprağa bağlı bitkiler (meyveli ve meyvesiz ağaçlar vs.)'den meydana gelmektedir. İşletme sermayesi ise; hayvan sermayesi, alet-makine sermayesi, malzeme ve mühimmat sermayesi ile para mevcudundan ibarettir.

5.3.1.1. Çiftlik Sermayesi

Etüd alanındaki işletmelerde çiftlik sermayesi ortalama 6 378,03 milyon TL'dir. Bu değer aktif sermayenin % 85,94'üne eşittir. İşletmeler büyüdükçe çiftlik sermayesi de buna paralel olarak artmaktadır. 1-50 da arası arazisi olan işletmelerde aktif sermayenin % 81,38'i, 51-150 da arası arazisi olan işletmelerde % 86,44'ü, 150 dekardan büyük arazisi olan işletmelerde % 87,84'ü çiftlik sermayesine aittir (Çizelge 5.8).

İncelenen işletmelerde sermaye yapısındaki en büyük pay toprak sermayesine aittir. Aktif sermaye içerisinde çiftlik sermayesinin % 85,94 gibi bir pay alması, toprak sermayesinin fazlalığı ile izah edilebilmektedir. 6 378,03 milyon TL'lik ortalama çiftlik sermayesi içinde toprak sermayesi miktarı 5 485,30 milyon TL'dir.

Bu değer çiftlik sermayesinin % 86,00'sını, aktif sermayenin % 73,91'ini oluşturmaktadır. Bu durum, etüd alanındaki şletmelerin sermaye yapılarının en önemli özelliğini teşkil etmektedir. İncelenen şletmelerin % 73,91'i toprak sermayesidir(Çizelge 5.8) Toprak sermayesinin, sermaye grupları içinde büyük pay alması, tarım şletmelerinin ekstansif çalışmalarının bir ürünü olarak gösterilmektedir (10). İşletme büyüklüğünün artmasıyla toprak sermayesinin miktar olarak, arazi kıymetlerinin yüksek olmasının yanında, diğer sermaye unsurlarının yeterli seviyede bulunmayışı gösterilebilir. Yapılan bir çok çalışmada da benzeri durumu görmek mümkündür (40; 41; 36; 42).

Araştırma alanında 1 da kuru arazinin ortalama satış fiyatı 40 000 000 TL, sulu arazinin ise 100 000 000 TL olarak tespit edilmiştir.

İşletme arazisinin bir dekarına isabet eden çiftlik sermayesi, I. grup şletmelerde 86 992 000 TL, II. grup şletmelerde 70 928 000 TL, III. grup şletmelerde 73 877 000 TL olup, şletmeler genel ortalaması 75 658 000 TL'dir (Çizelge 5.9).

Arazinin verimliliğini artıran tedbirlerin bütünü olan arazi ışlah sermayesinin inceleme alanında mevcut olmadığı tespit edilmiştir. Buna neden olarak, bu sermaye grubunun çok pahalı yatırımları gerektirmesi gösterilebilir. Etüd alanında sulamalar da Çağ-Çağ Barajından sağlanmaktadır.

Çiftlik sermayesinin üçüncü unsuru bina sermayesidir. Aktif sermaye içindeki oranı şletmeler genelinde % 11,99 'dur ve şletmeler büyüdükçe aktif sermaye içindeki payı azalmaktadır. İşletmeler ortalaması 890,43 milyon TL olan bina sermayesi; I. grup şletmelerde 699,04 milyon TL, II. grup şletmelerde 907,87 milyon TL, III. grup şletmelerde 1 335,5 milyon TL'dir (Çizelge 5.8). Birim araziye isabet eden bina sermayesi miktarı şletmeler büyüdükçe hem mutlak olarak hem de oransal olarak azalmaktadır. I. grupta yer alan şletmelerde dekara düşen bina sermayesi 20 315 000 TL iken, II. grup şletmelerde 10 488 000 TL, III. grup şletmelerde 6 523 000 TL ve şletmeler ortalamasında 10 563 000 TL'dir (Çizelge 5.9).

Köylerde yerleşme tarzı çok belirgin olmayıp, genelde topludur. Evler büyük bir avlunun uygun bir köşesine yerleşmiş durumdadır. Ahır, samanlık, kümes gibi

diğer yapılar bu alanın çevresinde bulunurlar. Konutlar genellikle tek katlıdır. Taş, briket ve kerpiç en yaygın kullanılan inşaat malzemeleridir. İşletme büyüklük grupları itibariyle bina varlıkları Çizelge 5.10'da görülmektedir.

Meyveli ve meyvesiz ağaçların kıymeti ile tarla demirbaşı kıymetinden meydana gelen bitki sermayesi, çiftlik sermayesinin dördüncü unsurunu oluşturmaktadır. İşletme büyüklük grupları itibariyle işletme başına düşen bitki sermayesi miktarı I. grup işletmelerde 2 330 000 TL, II. grup işletmelerde 870 000 TL, III. grup işletmelerde 5 000 000 TL olup, işletmeler ortalamasında ise bu değer 2 300 000 TL olmaktadır. Bitki sermayesinin işletme arazisinin dekarına düşen miktarı ortalama 27 000 TL'dir (Çizelge 5.9).

Çizelge 5.8. İşletme Büyüklük Grupları İtibariyle Sermaye Çeşitleri ve Aktif Sermaye Oranları

Sermaye Nev'ileri	İşletme Büyüklük Grupları (da)						İşletmeler Ort.	
	1-50		51-150		150-+		Miktar	
	milyon TL	%	milyon TL	%	milyon TL	%	milyon TL	%
AKTİF SERMAYE	3 677,27	100,00	7 102,53	100,00	17 220,49	100,00	7 421,40	100,00
Çiftlik Sermayesi	2 992,53	81,38	6 139,61	86,44	15 126,33	87,84	6 378,03	85,94
Toprak Sermayesi	2 291,16	62,31	5 230,87	73,65	13 785,83	80,06	5 485,30	73,91
Arazi Islahı Sermayesi	---	---	---	---	---	---	---	---
Bina Sermayesi	699,04	19,01	907,87	12,78	1 335,50	7,75	890,43	11,99
Bitki Sermayesi	2,33	0,06	0,87	0,01	5,00	0,03	2,30	0,04
İŞLETME SERMAYESİ	684,74	18,62	962,92	13,56	2 094,16	12,16	1 043,37	13,56
Hayvan Sermayesi	269,63	7,34	321,30	4,52	302,50	1,76	293,98	3,97
Alet Makine Sermayesi	370,66	10,08	604,35	8,51	1 740,58	10,11	706,26	9,52
Malz.-Müh. Sermayesi	35,20	0,95	33,79	0,48	35,92	0,21	34,83	0,46
Para Sermayesi	9,25	0,25	3,48	0,05	15,16	0,08	8,30	0,11
PASİF SERMAYE	3 677,27	100,00	7 102,53	100,00	17 220,49	100,00	7 421,40	100,00
Yabancı Sermaye	308,66	8,39	53,04	0,75	637,50	3,70	279,55	3,76
Borçlar	---	---	31,30	0,44	---	---	11,70	0,15
Ortağa ve Kiraya Tutulan Arazi Kıymeti	308,66	8,39	21,74	0,31	637,50	3,70	267,85	3,61
ÖZ SERMAYE	3 368,61	91,61	7 049,49	99,25	16 582,99	96,30	7 141,85	98,23

Çizelge 5.9. İşletme Arazisinin Dekarına Düşen Sermaye Miktarı (bin TL/da)

Sermaye Nev'ileri	İşletme Büyüklük Grupları (da)			İşletmeler
	1-50	51-150	150-+	Ortalaması
AKTİF SERMAYE	106 897	82 052	84 105	88 035
Çiftlik Sermayesi	86 992	70 928	73 877	75 658
Toprak Sermayesi	66 610	60 430	67 330	65 068
Arazi Islahı Sermayesi	---	---	---	---
Bina Sermayesi	20 315	10 488	6 523	10 563
Bitki Sermayesi	67	10	24	27
İŞLETME SERMAYESİ	19 905	11 124	10 228	12 376
Hayvan Sermayesi	7 838	3 712	1 477	3 487
Alet Makine Sermayesi	10 775	6 982	8 502	8 377
Malz.-Müh. Sermayesi	1 024	390	175	414
Para Sermayesi	268	40	74	98
PASİF SERMAYE	106 897	82 052	84 105	88 035
Yabancı Sermaye	8 972	612	3 115	3 316
Borçlar	---	364	---	138
Ortağa ve Kiraya Tutulan Arazi Kıymeti	8 972	248	3 115	3 178
ÖZ SERMAYE	97 925	81 440	80 990	84 719

Çizelge 5.10. İncelenen İşletmelerde Bina Kapasiteleri

Bina (m ²)	İşletme Büyüklük Grupları (da)			İşletmeler Ortalaması
	1-50	51-150	150-+	
Ev	154,60	189,47	207,50	176,70
Ahır + Samanlık	59,0	32,61	25,83	43,54

İnceleme alanındaki işletmelerde evlerin ortalama 176,70 m² alana sahip oldukları ortaya konmaktadır. 150 dekar işletme büyüklük grubunda çiftçi ailesinin ortalama 207,5 m²'lik evlerde yaşadığı tespit edilmiştir. Ahır-samanlık olarak; hayvancılığın yoğun olarak yapıldığı I. grup işletmelerde işletme başına 59 m²'lik ahırlar mevcuttur. İşletmeler ortalaması olarak 43,54 m² işletme başına ahır-samanlık mevcuttur.

5.3.1.2. İşletme Sermayesi

Çiftlik sermayesinin aktif hale getirilebilmesi için işletme sermayesine de ihtiyaç duyulmaktadır. İşletme sermayesi; hayvan sermayesi, alet-makine sermayesi, malzeme ve mühimmat sermayesi ve para sermayesi olmak üzere dört sermaye grubundan oluşmaktadır.

İnceleme alanındaki tarım işletmelerinin işletme sermayeleri genel ortalaması, toplam aktif sermayenin % 14,06'sını teşkil etmektedir. Bu miktar işletmeler büyüdükçe mutlak olarak artmaktadır. Oransal olarak incelendiğinde ise; I. grup işletmelerde % 18,62, II. grup işletmelerde 13,56 ve III. grup işletmelerde % 12,16 olduğu görülmektedir (Çizelge 5.8). İşletme arazisinin dekarına isabet eden işletme sermayesi ise I. grup işletmelerde 19 905 000 TL, II. grup işletmelerde 11 124 000 TL ve III. grup işletmelerde 10 228 000 TL iken, işletmeler genel ortalamasında

12 376 000 TL'dir (Çizelge 5.9). Çizelge 5.8 ve 5.9 incelendiğinde; 1-50 dekar arazisi bulunan işletmelerde dekar başına düşen işletme sermayesinin hem mutlak

hem de oransal olarak en yüksek ve işletme sermayesinin 2 094,16 milyon TL ile 150 dekardan daha fazla arazisi olan işletmeler grubunda en fazla olduğu görülmektedir.

Aktif sermaye içinde işletme sermayesinin payı; işletme büyüklüklerine, makineleşme seviyesine, bölgesel şartlara, arazi tasarruf şekillerine, bitkisel ve hayvansal üretim kompozisyonlarına ve sermaye yapısı ile ilgili diğer hususlara bağlı olarak değişmektedir. Örneğin; Adana Ovası tarım işletmelerinde makineleşme seviyesine bağlı olarak işletme sermayesi, işletmeler büyüdükçe artmakta ve aktif sermaye içindeki payı, işletme büyüklüğü ile doğru orantılı olarak yükselmektedir (39). Aynı duruma Ege Bölgesi'nde yapılan araştırmalarda da rastlanılmaktadır (7). Marmara ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yapılan araştırmaların bazılarında ise, işletme sermayesinin aktif sermaye içindeki payı işletme arazisi büyüdükçe azalmaktadır (36; 42). Bafra ilçesi tütün işletmelerinde yapılan bir araştırmada dekara işletme sermayesi, işletmeler büyüdükçe azalmakta ve aktif sermaye içinde işletme sermayesinin payı işletme büyüklüğü ile orantılı olmamaktadır (4).

Araştırma bölgesindeki işletme sermayesinin ve dekara işletme sermayesinin işletme büyüklüğü ile ters orantılıdır. Bunun nedenleri arasında I. grup işletmelerde hayvan sermayesinin diğer işletme gruplarına göre yüksek olması ve malzeme-mühimmat sermayesinin yüksekliği gibi nedenler de birer sebep teşkil etmektedir.

Aktif sermaye içinde işletme sermayesinin bu derece küçük bir paya sahip olmasında para sermayesinin ölçülmesindeki güçlükler de rol oynamaktadır. İncelenen işletmelerde işletme büyüklük gruplarında işletme başına düşen para sermayesi 3,48-15,16 milyon TL arasında değişmekte olup, işletmeler ortalamasında 8,30 milyon TL olmaktadır (Çizelge 5.8). Para sermayesinin dekara düşen miktarı ise 1-50 da arazisi olan işletmelerde 268 000 TL, 51-150 da arazisi olan işletmelerde 40 000 TL ve 150 dekardan fazla arazisi olan işletmelerde 74 000 TL ve işletmeler ortalamasında 98 000 TL'dir (Çizelge 5.9).

İşletme sermayesinin diğer bir unsuru olan malzeme ve mühimmat sermayesi işletmede kullanılan tohumluk, yem, gübre, ilaç, yakıt ile satılmak üzere ayrılmış ürünlerin kıymetinden oluşmaktadır. Bu sermaye işletmeler ortalamasında 34,83 milyon TL olup, dekara 414 000 TL düşmektedir.

Döner işletme sermayesi olarak da adlandırılan bu iki sermaye grubu yanında işletme sermayesi içinde hayvan ve alet-makine sermayeleri de yer alır. Bu iki sermayeye sabit işletme sermayesi de denmektedir.

Etüd alanındaki işletmelerde hayvancılık faaliyetine yoğun olarak rastlanmıştır. Hayvan sermayesi, işletmelerde mevcut irat hayvanlarının kıymetleri toplamına eşittir. İncelenen işletmelerde hiç iş hayvanına rastlanılmamıştır. İşletme başına düşen hayvan sermayesi miktarı 269,63 ile 321,30 milyon TL arasında değişmektedir. İşletme grupları itibariyle I. grup işletmelerde 269,63 milyon TL, II. grup işletmelerde 321,30 milyon TL ve III. grup işletmelerde 302,50 milyon TL olup, işletmeler ortalaması 293,98 milyon TL'dir. Hayvan sermayesinin aktif sermaye içindeki oranı I. grupta % 7,34, II. grupta % 4,52 ve III. grupta % 1,76 ve işletmeler ortalaması % 3,97'dir.

İncelenen işletmelerin % 67,69'unda hayvancılık faaliyetinde bulunmaktadır. Hayvancılık büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık olarak yapılmaktadır. I. grup işletmelerin % 73'ü, II. grup işletmelerin % 60'ı ve III. grup işletmelerin % 66'sında bu faaliyet yapılmaktadır.

Çizelge 5.11. İncelenen İşletmelerde Hayvan Mevcudu (Baş)

İşletme Grubu	Büyükbaş				Küçükbaş		%
	Sığır			%	Koyun	Keçi	
	Yerli	Kültür	Melez				
I	22	4	2	6,78	300	85	93,22
II	17	7	2	10,69	175	42	89,31
III	12	2	---	10,07	90	35	89,93
Gen. Top	51	13	4	8,55	565	162	91,45

İncelenen işletmelerde genel olarak % 8,55 büyükbaş, % 91,45 oranında küçükbaş (koyun-keçi) hayvancılık yapılmaktadır. I. grup işletmelerde bu oran % 6,78'e karşı % 93,22, II. grup işletmelerde % 10,69'a % 89,31 ve III. grup

işletmelerde % 10,07'ye % 89,93'dür. Büyükbaş hayvanların % 75'i yerli, % 19,11'i kültür ve % 5,89'u melez sığırlardır. Küçükbaş hayvancılıkta ise genellikle yerli ve İvesi ırkı koyun cinsleridir.

Çizelge 5.12. İşletme Büyüklük Gruplarında Hayvan Mevcudu (BBHB)

Hayvanın Cinsi		İşletme Büyüklük Grupları (da)			İşletmeler Ortalaması
		1-50	51-150	150++	
Büyükbaş	BBHB	1,39	1,91	1,90	1,65
	%	6,78	10,69	10,07	8,55
Küçükbaş	BBHB	2,18	1,90	2,07	2,08
	%	93,2	89,31	89,93	91,45
Toplam	BBHB	3,57	3,81	3,97	3,73

Araştırma bölgesindeki işletmelerde BBHB cinsinden ortalama 1,65 büyükbaş ve 2,08 küçükbaş hayvan bulunmaktadır.

İşletmelerin tarımsal üretim faaliyetinde kullandığı her türlü alet-makine, alet-makine sermayesi grubunu oluşturur. Bu sermaye grubu etüd alanındaki işletmelerde, işletme sermayesinin % 67,69'unu oluşturmaktadır. İşletmeler genel ortalaması 706,26 milyon TL ve dekara düşen miktarı 8 377 000 TL'dir. Aktif sermaye içindeki payı 1-50 da arası işletmelerde % 10,08, 51-150 da arası işletmelerde % 8,51, 150 dekardan fazla arazisi olan işletmelerde % 10,11 ve işletmeler ortalaması olarak % 9,52'dir. Dekara isabet eden alet-makine sermayesi I. grupta 10 775 000, II. grupta 6 982 000 ve III. grupta 8 502 000 TL'dir (Çizelge 5.9).

İnceleme alanında bulunan işletmelerdeki alet-makine varlığı işletme büyüklük grupları itibariyle Çizelge 5.13'de görölmektedir.

Bitki yetiştiriciliğini, hayvancılığı ve ziraat sanatlarını birleştirerek rasyonel bir şekilde çalışan işletmelerde, toplam sermayenin % 25'ini toprak sermayesi, % 25'ini bina sermayesi, % 25'ini hayvan sermayesi, % 10'unu alet-makine sermayesi, % 10'unu malzeme ve mühimmat sermayesi, % 5'ini de para sermayesi teşkil etmektedir (10).

Çizelge 5.13. İncelenen İşletmelerde Alet-Makine Varlığı

İşletme Büyüklük Grupları (da)	1-50	51-150	151-+	Toplam
Traktör	5	7	7	19
Römork	5	7	6	18
Pulluk	4	7	7	18
Gübre Dağıtıcısı	3	5	6	14
Mibzer	2	4	5	11
Goble	1	1	2	4
Su Tankı	3	2	1	6
Pulverizatör	1	-	1	2
Kültüvatör	1	4	2	7
Batöz	2	4	-	6
Diskaro	1	1	-	2
Ç. Biçme Makinesi	-	1	2	3
Merdane	-	-	2	2
Arpa Kırma Makinesi	-	1	2	2

Etüd alanındaki işletmelerin sermaye yapısını incelediğimizde; işletme büyüklük gruplarındaki dağılımların dengesiz olduğu görülmektedir. Bu durum, işletmelerin üretim faktörlerini rasyonel biçimde kullanamadıklarının bir göstergesidir. Çiftlik ve işletme sermayeleri arasındaki dengesizlik işletme başarılarını olumsuz yönde etkilemektedir (43).

Çizelge 5.14. Etüd Alanındaki İşletmelerde Aktif Sermayenin Unsurları İtibariyle Yüzde Dağılımı

Aktif Sermaye Unsurları	İşletme Büyüklük Grupları (da)			İşletmeler Ortalaması
	1-50	51-150	150-+	
ÇİFTLİK SERMAYESİ	81,38	86,44	87,84	85,94
Toprak Sermayesi	62,31	73,65	80,06	73,91
Arazi Islah Sermayesi	---	---	---	---
Bina Sermayesi	19,01	12,78	7,75	11,99
Bitki Sermayesi	0,06	0,01	0,03	0,04
İŞLETME SERMAYESİ	18,62	13,55	12,16	14,06
Hayvan Sermayesi	7,34	4,52	1,76	3,98
Alet-Makine Sermayesi	10,08	8,51	10,11	9,52
Malz.-Müh. Sermayesi	0,95	0,47	0,21	0,46
Para Sermayesi	0,28	0,05	0,08	0,11

5.3.1.3. Toplam Aktif Sermaye

Çiftlik sermayesi ve işletme sermayesinin toplamından meydana gelen toplam aktif sermaye miktarı 3 677,27 ile 17 220,49 milyon TL arasında değişmekte, bu değerler işletmeler ortalamasında 7 421,40 milyon TL olmaktadır. Bu değer % 85,94'ünü çiftlik sermayesi, % 14,06'sını ise işletme sermayesi oluşturmaktadır.

Diğer yandan aktif sermayenin işletme arazisinin dekarına düşen kıymeti, 1-50 da arası arazisi olan işletmelerde 106 897 000 TL ve 51-150 da arası arazisi olan işletmelerde 82 052 000 TL iken, 150 dekardan fazla arazisi olan işletmelerde 84 105 000 TL ile en düşüktür. Bu değer işletmeler ortalamasında 88 035 000 TL'dir(Çizelge 5.9).

5.3.2. Pasif Sermaye

Tarımsal üretim için üçüncü şahıslardan temin edilen borçlar ile ortağa ve kiraya tutulan arazi kıymeti toplamından oluşan yabancı sermaye ile öz sermaye pasif sermayeyi oluşturmaktadır. Kiracılık ve ortakçılık suretiyle işlenen arazi değerleri aktif sermaye içinde gösterildiğinden, kiracılık ve ortakçılık yapan işletmeler bu arazi değeri üzerinden borçlandırılmıştır.

5.3.2.1. Borçlar

Etüd alanındaki işletmelerden sadece bir tanesinin borçlu olduğu görülmüştür. Söz konusu işletmenin büyükbaş hayvan alımı için kredi kullandığı tespit edilmiştir. İşletmeler genel ortalaması olarak borç miktarı 11,07 milyon TL'dir.

II. grup işletmelerde ise ortalama borç miktarı 31,30 milyon TL'dir. Bütün işletme grupları itibarıyla şahıslara borçlanmaya rastlanmamıştır.

5.3.2.2. Ortağa ve Kiraya Tutulan Arazi Kıymeti

İnceleme alanında yer alan işletmelerde ortakçılık ve kiracılık suretiyle tutulan arazi değerleri yabancı sermayenin % 3,61' ini oluşturmaktadır. I. grup işletmelerde % 8,39 , II. grup işletmelerde % 0,31 ve III. grup işletmelerde % 3,70'dir. Etüd alanında kiracılık ve ortakçılık yoluyla arazi işleme pek yaygın değildir. % 8,39 oranla en fazla I. grup işletmelerde görülmektedir. Kiracılığın, birinci grupta daha fazla olması, arazilerinin azlığı nedeniyle yeter geliri sağlamak amacıyla arazi kiralamaya yönelmelerinden ibarettir.

5.3.2.3. Öz Sermaye

Aktif sermayeden yabancı sermayenin çıkarılması ile öz sermaye bulunmaktadır (10). Araştırma bölgesinde yer alan işletmelerin faaliyetleri büyük ölçüde öz sermayelerine dayanmaktadır. İşletmeler genel ortalaması olarak aktif sermayenin % 98,23' ünü öz sermaye oluşturmaktadır. 1-50 da arası arazisi olan işletmelerde bu oran % 91,61, 51-150 da arazisi olan işletmelerde % 99,25 ile en

yüksek olup, 150 dekardan fazla arazisi olan işletmelerde % 96,30'dur. Birim araziye isabet eden öz sermaye değerleri I. grupta yer alan işletmelerde 97 925 000 TL, II. grupta yer alan işletmelerde 81 440 000 ve III. grup işletmelerde 80 990 000 TL olup, işletmeler ortalamasında 84 719 000 TL olmaktadır (Çizelge 5.9).

Öz sermaye oranının yüksek olmasına neden olarak borçlanma oranının düşük olması gösterilebilir. Araştırma bölgesinde yer alan tarım işletmelerinde kredi temininde çeşitli sorunlarla karşılaşılması ve kredi maliyetlerinin yüksek olması nedeniyle borçlanma çok düşük düzeydedir. İncelenen işletmelerde çoğunlukla gerekli teminatı göstermemesinden dolayı teşkilatlı kredi kuruluşlarından yararlanamamaktadır ve şahıslardan temin edilen kredi maliyetinin çok yüksek olması nedeniyle borçlanmaktan kaçınmaktadırlar. Bu durum işletmeleri öz kaynakları ile çalışmaya zorlamaktadır.

5.4. İncelenen İşletmelerin Yıllık Faaliyet Sonuçları

5.4.1. Gayrisafi Üretim Değeri

İşletmelerin yıllık faaliyetleri sonucunda ürettikleri bitkisel ve hayvansal ürünlerin değerleri ile yıl içinde demirbaş kıymetindeki artışlar Gayrisafi üretim değerini meydana getirir (10). İnceleme alanındaki işletmelerde bitkisel ve hayvansal üretim birlikte yapılmaktadır. Elde edilen ürünler çiftlik avlusu fiyatlarıyla değerlendirilmişlerdir. İşletmede üretilip, bir başka üretim şubesinde kullanılan; çiftlik gübresi, saman, tohum, damızlık, hayvan yemleri vb. Gayrisafi üretim değerine dahil edilmemiştir. Bu ürünler transfer edildikleri üretim faaliyeti kapsamında değerlendirilmiştir.

İşletmeler genel ortalamasına dikkat edildiğinde Gayrisafi üretim değerinin % 84,85'ini bitkisel üretim, % 15,15'ini hayvansal üretime ait olduğu görülmektedir. İşletme grupları itibariyle; I. grup işletmelerde bitkisel üretim % 72,77, II. Grup işletmelerde % 85,16 ve III. grup işletmelerde % 92,04 ile en yüksek orana sahiptir. İşletmeler genel ortalamasında bitkisel üretim değeri 1 428,15 milyon TL, hayvansal üretim değeri 254,88 milyon TL'dir. Bitkisel üretim değeri içindeki en yüksek payı % 58,54 ile pamuk üretim değeri almaktadır. Gayrisafi üretim değerinin geriye kalan

% 25,98'ini buğday, % 12,54'ünü arpa, % 2,84'ünü k.mercimek ve % 0,10'unu bağ oluşturmaktadır.

Bitkisel üretim değeri, işletme büyüklüğü ile doğru orantılı olarak artmakta ve Gayrisafi üretimin % 72,77'si ile % 92,04'ü arasında değişmektedir. Bağcılık sadece I. ve III. grup işletmelerde yer almakta olup, bitkisel üretim değeri içerisinde genel olarak % 0,10 oranındadır (Çizelge 5.15).

Çizelge 5.15. İncelenen İşletmelerde GSÜD

	İşletme Büyüklük Grupları (da)									İşletmeler Ortalaması		
	1-50			51-150			150-+					
	1000 TL	A %	B %	1000 TL	A %	B %	1000 TL	A %	B %	1000 TL	A %	B %
Bit. Üretim	652 816	100,00	72,77	1 442 760	100,00	85,16	3 338 523	100,00	92,04	1 428 157	100,00	84,85
Pamuk	471 750	72,27	52,60	1 055 543	73,16	62,30	1 326 666	39,74	36,58	836 153	58,54	49,68
Buğday	137 866	21,12	15,36	261 287	18,11	15,42	1 164 916	34,89	32,11	371 147	25,98	22,05
Arpa	24 413	3,74	2,72	74 929	5,19	4,43	765 440	22,92	21,10	179 093	12,54	10,64
K.mercimek	17 966	2,75	2,00	51 000	3,54	3,01	77 333	2,31	2,14	40 615	2,84	2,42
Bağ	833,3	0,12	0,09	---	---	---	4 166	0,14	0,11	1 154	0,10	0,06
Hay. Üretim	244 183	100,00	27,23	251 282	100,00	14,84	288 541	100,00	7,96	254 884	100,00	15,15
İnek	114 800	47,01	12,79	113 434	45,14	6,70	180 350	62,50	4,98	126 418	49,60	7,52
Koyun	45 150	18,49	5,03	34 152	13,59	2,01	33 383	11,56	0,92	39 086	15,34	2,32
Keçi	12 733	5,21	1,42	8 260	0,03	0,49	13 141	4,55	0,36	11 226	4,40	0,67
D.Baş Artışı	71 500	29,28	7,98	95 434	37,97	5,64	61 666	21,37	1,70	78 154	30,66	4,64
Toplam GSÜ	897 000	---	100,00	1 694 041	---	100,00	3 627 065	---	100,00	1 683 042	---	100,00

A: Üretim Gruplarındaki Payı

B: GSÜD İçindeki Payı

Hayvansal üretimin % 30,66'sını hayvansal demirbaş artışı teşkil etmektedir. Bu oran I. grup işletmelerde % 29,28, II. grup işletmelerde % 37,97 ve III. grup işletmelerde % 21,37'dir. Hayvancılıkta Gayrisafi üretim değerinin işletmeler ortalaması olarak % 49,60'ını süt sığırcılığı, % 15,34'ünü koyunculuk ve % 4,40'ını keçicilik oluşturmaktadır (Çizelge 5.15).

Bir dekar işletme arazisine isabet eden Gayrisafi üretim değeri birinci gruptaki işletmelerde 26,07 milyon TL, ikinci gruptaki işletmelerde 19,57 milyon TL ve üçüncü gruptaki işletmelerde 17,71 milyon TL'dir (Çizelge 5.16).

Erkek iş birimi cinsinden toplam işgücü başına düşen Gayrisafi üretim değeri 1-50 da arazisi olan işletmelerde 158,76 milyon TL, 51-150 da arazisi olan işletmelerde 274,11 milyon TL, 150 dekarından fazla arazisi olan işletmelerde 571,19 milyon TL ve işletmeler genel ortalamasında 281,91 milyon TL'dir. Değişik yörelerde yapılan bir çok araştırmada, işletmeler büyüdükçe kişi başına düşen gelirlerin arttığı saptanmıştır (44; 45; 36; 46; 42). İnceleme alanında yer alan işletmelerde, işletme arazisi büyüklüğü arttıkça kişi başına düşen gelirlerin arttığı ve bunun araştırma bulguları ile paralellik gösterdiği saptanmıştır.

Çizelge 5.16. İşletme Arazisinin Dekarına Düşen Gayrisafi Üretim Değeri (bin TL/da)

Üretim Değerleri	İşletme Büyüklük Grupları (da)			İşletmeler Ortalaması
	1-50	51-150	150-+	
Bitkisel Üretim (a)	18 977,2	16 667,8	16 305,4	16 941,4
Hayvansal Üretim (b)	7 098,3	2 902,9	1 409,2	3 023,5
Toplam GSÜ (a+b)	26 075,5	19 570,7	17 714,6	19 964,9

5.4.2. Gayrisafi Hasıla

Tarım işletmelerinde bir üretim periyodu içerisinde elde edilen Gayrisafi üretim değerine işletme dışı tarımsal gelirin ve zati ikametgah kira bedelinin ilavesiyle Gayrisafi hasıla elde edilir (8). İşletme dışından sağlanan tarım gelirlerine, işletmede mevcut işgücü ve çekigücünün diğer işletmelerde tarımsal faaliyetlerde kullanmaları karşılığı sağlanan gelirler dahil edilmektedir.

Gayrisafi hasılanın tamamına yakın kısmını Gayrisafi üretim değeri meydana getirmektedir. İşletme dışı tarım gelirlerine sadece ikinci grup işletmelerde rastlanırken, birinci ve ikinci grup işletmelerde işletme dışı tarımsal gelir hiç yoktur.

1-50 da arazisi olan işletmelerde Gayrisafi hasılanın % 3,75'i, 51-150 da arası olan işletmelerde % 2,58 ve 150 dekarından fazla arazisi olan işletmelerde % 1,81'ini zati ikametgah kira karşılığı tahsil edilmektedir. Gayri saf hasıla toplamının işletmeler genel ortalaması 1 684 milyon TL'dir.

EİB cinsinden işgücü başına düşen gayri saf hasıla işletme arazisi genişliği ile artmakta olup, birinci grupta 164,94 milyon TL, ikinci grupta 285,68 milyon TL ve üçüncü grupta 581,70 milyon TL'dir.

Gayri saf hasılanın birim araziye düşen miktarı incelendiğinde; 1-50 da arazisi olan işletmelerde 26 106 060 TL, 51-150 da arazisi olan işletmelerde 19 582 770 TL, 150 dekarından fazla arazisi olan işletmelerde 17 718 510 TL ve işletmeler ortalamasında 19 976 350 TL'dir.

Çizelge 5.17. Gayri Saf Hasıla Değerleri (milyon TL)

Gayrisafi Üretim Değeri ve Gayri Saf Hasıla		İşletme Büyüklük Grupları (da)			İşletmeler
		1-50	51-150	150-+	Ortalaması
Gayrisafi	1 000 TL	897 000	1 694 041	3 627 065	1 683 047
Üretim Değeri (a)	%	96,25	95,95	98,19	97,39
İşletme Dışı	1 000 TL	---	600 000	---	9 230,7
Tarım Gelirleri (b)	%	---	1,47	---	0,02
Zati İkametgah	1 000 TL	1 048 554	1 044 050	801 300	964 635
Kira Karşılığı (c)	%	3,75	2,58	1,81	2,59
Gayri Saf Hasıla (a+b+c)	1 000 TL	898 048,55	1 695 085,05	3 627 866,3	1 684 006,6

5.4.3 İşletme Masrafları

Gayrisafi hasılayı elde etmek için yapılan masrafların toplamı, işletme masraflarını teşkil eder. İşletmeye yatırılan aktif sermayenin faizi, işletme masraflarına dahil edilmez (10). İşletme masrafları “Değişen İşletme Masrafları” ve “Sabit İşletme Masrafları” olarak iki grupta incelenir. Bu tanımda yer alan “değişkenlik” ve “sabitlik” kavramları, üretim hacmi ile masraf arasındaki ilişkiden kaynaklanmaktadır. Üretim hacmine bağlı olarak değişen masraf kalemlerine değişen işletme masrafları, üretim hacmine bağlı olmayan masraflara ise sabit işletme masrafları denmektedir (10).

Etüd alanındaki işletmelerde bitkisel üretim faaliyetleri neticesinde ortaya çıkan değişen masraflar, tohum, gübre, mücadele, su, akaryakıt, tamir-bakım, geçici işçilik ve makine kirasıdır. Bitkisel üretim değişen masrafları içinde en büyük pay % 19,77 ile sulama masraflarına aittir. Bunu % 18,64 ile gübre masrafları takip etmektedir. Geçici işçilik % 18,00, Akaryakıt, tamir-bakım % 15,00 , makine kirası % 12,62, tohum % 10,41 ve zirai mücadele % 2,21'ini teşkil etmektedir.

Masraf dağılımı işletme gruplarında çok büyük farklılıklar göstermektedir. İşletmeler genel ortalamasında % 19,77 payı olan su ve sulama masrafları I. grup işletmelerde % 24,87, II. grup işletmelerde % 20,92 ve III. grup işletmelerde % 15,26 oranındadır. İşletmeler büyüdükçe sulama masraflarının payı azalmaktadır. Bunun nedeni de işletme arazisinin büyüklüğü arttıkça sulu tarım alanları azalmaktadır. İşletmeler ortalamasında % 12,62 olan makine kirası, işletme büyüklüğüne göre en az % 10,39 ile III. grup işletmelerde, % 10,82 ile I. grup işletmelerde ve en yüksek oran olarak % 14,46 ile II. grup işletmelerdedir. Toplam masraflar içerisinde gübrenin payı % 16,30'dur. İşletme grupları itibariyle bu oran I. grupta % 14,63, II. grupta % 15,07 ve III. grupta % 18,05'dir. Birim araziye isabet eden gübre masrafı birinci grup işletmelerde 1 351 162 TL, ikinci grup işletmelerde 1 289 856 TL ve üçüncü grup işletmelerde 1 153 797 TL'dir.

Araştırma bölgesinde yetiştiriciliği yapılan buğday, arpa, mercimek ve pamuk ürünlerinde kullanılan gübre miktarları aşağıdaki gibidir.

Çizelge 5.18. İncelenen İşletmelerde Gübre Kullanımı

Ürün Adı	DAP (18.46.0)	A.Nitrat(%26 N)	ÜRE (% 46 N)	TSP (% 46 P)
Buğday	17	25	---	---
Arpa	15	20	---	---
K.Mercimek	---	---	---	10
Pamuk	20	40	18-20	---

En çok kullanılan gübreler DAP ve Amonyum nitrat gübreleridir. Gübre kullanımı açısından III. grup işletmeler en fazla gübre kullanımının olduğu işletme grubudur. Bunu sırasıyla I. ve II. grup işletmeler takip etmektedir. Etüd alanındaki

tüm işletmelerde, toprağa verilen gübrelerin fazla olmasına neden olarak, toprak analizine dayalı olmayan gübre kullanımı ve çiftçilerin gübreleme konusundaki bilgi yetersizliği gösterilebilir.

Çizelge 5.19. İncelenen İşletmelerde Değişen İşletme Masrafları ve Dağılımı

	İşletme Büyüklük Grupları (da)									İşletmeler		
	1-50			51-150			150-+			Ortalaması		
	1 000 TL	(1)	(2)	1 000 TL	(1)	(2)	1 000 TL	(1)	(2)	1 000 TL	(1)	(2)
BİT.ÜR. DEĞİŞEN MASRAFLARI	246 810	100.00	77.72	652 692	100.00	88.08	1 217 192	100.00	93.01	561 032	100.00	88.44
Tohum	21 840	8.84	6.87	49 950	7.65	6.74	166 070	13.64	12.69	58 510	10.41	10.10
Gübre	46 480	18.83	14.63	111 650	17.10	15.07	236 240	19.41	18.05	104 580	18.64	16.30
Z.Mücadele	4 840	1.96	1.52	12 680	1.95	1.71	30 670	2.52	2.34	12 390	2.21	1.94
Su	61 400	24.87	19.33	136 540	20.92	18.43	185 810	15.26	14.20	110 960	19.77	17.29
Akaryakıt, Tamir- Bakım	37 830	15.32	11.92	95 466	14.63	12.88	223 336	18.34	17.07	84 164	15.00	13.11
Geçici İşçilik	38 450	15.57	12.11	130 500	19.99	17.61	200 950	16.52	15.36	101 020	18.00	15.75
Makine Kirası	26 720	10.82	8.42	94 330	14.46	12.73	136 010	11.17	10.39	70 820	12.62	11.04
Diğer	9 250	3.74	2.92	21 557	3.30	2.91	38 106	3.14	2.91	18 688	3.35	2.91
HAY. ÜR. DEĞİŞEN MASRAFLARI	70 750	100.00	22.28	88 110	100.00	11.92	91 120	100.00	6.99	80 650	100.00	12.56
Yem	62 870	88.86	19.80	69 240	78.58	9.34	80 500	88.34	6.15	68 380	84.78	10.65
Veteriner, ilaç vb.	7 880	11.14	2.48	18 870	21.42	2.58	10 620	11.62	0.84	12 270	15.22	1.91
Toplam	317 560		100.00	740 802		100.00	1 308 312		100.00	641 632		100.00

(1) Bitkisel ve Hayvansal Üretim Masrafları Toplamına Göre Kısmi Dağılım Yüzdeleri (%)

(2) Toplam İşletme Masraflarına Göre Genel Dağılım Yüzdeleri (%)

Hayvansal üretimde değişen masrafların işletmeler genel ortalamasına göre % 84,78'i yem, % 15,22'si veteriner, ilaç vb. masraflar oluşturmaktadır. Bu oran I. grup işletmelerde % 88,86 - % 11,14, II. grup işletmelerde % 78,58 - 21,42 ve III. grup işletmelerde % 88,34 - % 11,66 'dır.

Etüd alanındaki işletmelerin toplam değişen masrafları 641 632 milyon TL'dir. Bunun da 561 032 milyon TL'si bitkisel üretime, 80,65 milyon TL'si hayvansal üretime aittir (Çizelge 5.19).

Değişen işletme masrafları dışında kalan, amortismanlar, bina tamir-bakımı, işletme sahibi ve ailesinin ücret karşılığı ile vergiler sabit masrafları teşkil etmektedir. Amortisman sabit masrafların ortalama % 36,84'ünü, bina tamir-bakım masrafları % 19,76'sını, aile ücret karşılığı % 40,73'ünü teşkil etmektedir. Çiftçi ailelerinin tarımsal faaliyetler için sarf ettikleri işgücü, bölgede benzeri işlerde çalışan işçilere ödenen ücret ile çarpılarak aile işgücü karşılığı bulunmuştur. Amortisman ve demirbaş kıymet eksilişlerinin toplam sabit masraflar içindeki payı, 1-50 da arazisi olan işletmelerde % 29,00, 51-150 da arazisi olan işletmelerde % 30,57 , 150 dekinden fazla arazisi olan işletmelerde % 55,94'dür. Buna mukabil aile işgücü karşılığı birinci grup işletmelerde toplam sabit masrafın % 53,64'ü, ikinci grup işletmelerde % 42,55'i, üçüncü grup işletmelerde ise % 21,52'sidir.

Çizelge 5.20. İşletme Büyüklük Grupları İtibariyle Sabit İşletme Masrafları

Sabit Masraf Unsurları	İşletme Büyüklük Grupları (da)						İşletmeler Ortalaması	
	1-50		51-150		150-+			
	1 000 TL	%	1 000 TL	%	1 000 TL	%	1 000 TL	%
Amortisman ve D.Baş Kıymet Eksilişi	56 750,9	28,00	82 468,3	30,57	209 990,6	55,54	94 141,3	36,84
Bina Tamir-Bakım	31 266,6	15,97	64 260,87	23,82	72 250	19,12	50 507,69	19,76
Aile Ücreti Karşılığı	105 000	53,64	114 780	42,55	81 370	21,52	104 100	40,73
Vergi-Sigorta	2 727	1,39	8 208	3,06	14 412,5	3,82	6 824	2,67
TOPLAM	195 744,5	100,00	269 717,17	100,00	378 023,10	100,00	255 572,99	100,00

Değişen işletme masrafları ile sabit işletme masrafları işletmenin toplam masraflarını teşkil etmektedir. Etüd alanındaki tarım işletmelerinin toplam masrafı ortalama 897,20 milyon TL'dir. Bunun % 71,51'i değişen masraf (641,63 milyon TL), % 28,49'u (255,57 milyon TL) sabit masraflardır. 1-50 dekar işletme arazisi olan işletmelerde değişen ve sabit masraf kompozisyonu diğerlerine nazaran daha farklıdır. Bu işletmelerde toplam masraf içinde değişen masrafların payı % 61,86'ya düşmekte, sabit masraflar ise % 38,14'e yükselmektedir(Çizelge 5.21)

Çizelge 5.21. İşletme Başına Düşen Masraflar ve Brüt Kâr

İşletme Masrafları ve Brüt Kâr	İşletme Büyüklük Grupları (da)						İşletmeler Ortalaması	
	1-50		51-150		150-+			
	1 000 TL	%	1 000 TL	%	1 000 TL	%	1 000 TL	%
İşletme Başına Değişen Masraf	317 560	61,86	740 802	73,30	1 308 312	77,58	641 632	71,51
İşletme Başına sabit Masraf	195 744	38,14	269 717	26,70	378 023	22,42	255 572	28,49
İşletme Başına Toplam Masraf	513 304	100,00	1 010 519	100,00	1 686 335	100,00	897 204	100,00
İşletme Başına Brüt Kâr	579 440		953 239		2 318 753		1 041 410	

5.4.4. Brüt Kâr

Gayrisafi üretim değerinden, işletmelerin değişen masrafları çıkarılarak bulunan brüt kâr, işletmenin başarı derecesini gösteren önemli bir kriterdir (10).

1-50 da arazisi bulunan işletmelerde brüt kâr 579,44 milyon TL, 51-150 da arazisi bulunan işletmelerde 953,24 milyon TL, 150 dekardan fazla arazisi olan işletmelerde 2 318,75 milyon TL olup, inceleme alanında işletme başına ortalama 1041,44 milyon TL'dir (Çizelge 5.21). İşletme arazisinin dekarına düşen brüt kâr incelendiğinde ikinci grupta yer alan işletmelerin diğerlerine oranla daha başarısız oldukları görülmektedir. Birinci grup işletmelerde bir dekar işletme arazisinde 16

844 186 TL, ikinci grup işletmelerde 11 012 230 TL ve üçüncü grup işletmelerde 11 324 800 TL brüt kâr elde edilmiştir. İşletmeler ortalaması ise 12 353 618 TL'dir (Çizelge 5.25).

5.4.5. Saf Hasıla

Gayri saf hasıla değerinden toplam işletme masrafları çıkarılarak saf hasıla bulunur (10). Saf hasıla bir anlamda borçsuz çalışan bir işletmede aktif sermayenin getirdiği faizdir. Bu sebeple yıl sonunda saf hasıla en azından işletmeye yatırılan sermayenin getireceği faize eşit olmalıdır (39).

Saf hasıla, etüd alanındaki işletmelerde ortalama 786,80 milyon TL'dir. 1-50 dekar arası arazisi bulunan işletmelerde 384,71 milyon TL, 51-150 da arası arazisi olan işletmelerde 684,56 milyon TL ve 150 dekardan fazla arazisi olan işletmelerde 1 941,53 milyon TL saf hasıla elde edilmiştir (Çizelge 5.22).

Saf hasılanın, işletme arazisine isabet eden değeri ise birinci grup işletmelerde 11 183 430 TL'dir. İkinci grup işletmelerde 7 908 502 TL ve üçüncü grup işletmelerde 9 482 442 TL olmuştur. İşletmeler ortalaması ise 9 333 000 TL'dir (Çizelge 5.25).

Saf hasıla, gayri saf hasılanın birinci grupta % 42'si, ikinci grupta % 40'ı, üçüncü grupta % 54'ü ve etüd alanının genel ortalamasında % 47'sidir.

5.4.6. Saf Kâr (Saf Hasıla Farkı)

Saf kâr, saf hasıladan, aktif sermayenin normal faiz karşılığının çıkartılmasıyla bulunmaktadır. Aktif sermayeyi meydana getiren sermaye gruplarının her birisi için ödenen faiz oranı, ülkenin ekonomik şartlarına ve sermaye gruplarının maruz kaldığı riske göre % 4-10 arasında değişmektedir (10). İnceleme alanında, aktif sermayenin faizi karşılığı hesaplanırken % 5 oranı kullanılmıştır.

Araştırma alanında yer alan işletmelerde saf kâr ortalama 417,89 milyon TL olarak hesaplanmıştır. Birinci grupta yer alan işletmelerde saf kâr 200,85 milyon TL, ikinci grupta yer alan işletmelerde 329,44 milyon TL ve üçüncü grupta yer alan

işletmelerde 1 080,51 milyon TL'dir. Dekara saf kâr incelendiğinde ise, 3 805 915 TL/da ile ikinci grupta en az, 5 277 216 TL/da ile üçüncü grup ve 5 855 685 TL/da ile birinci grup gelmektedir. İşletmeler ortalamasında ise 4 957 176 TL/da'dır (Çizelge 5.22).

Çizelge 5.22. Etüd Alanındaki İşletmelerde Saf Kâr

	İşletme Büyüklük Grupları (da)			İşletmeler Ortalaması
	1-50	51-150	150-+	
Saf Hasıla (Milyon TL)	384,71	684,56	1 941,53	786,80
Aktif Sarmeyinin Faiz Karşılığı (Milyon TL)	183,86	355,12	861,02	368,91
Saf Kâr (Milyon TL)	200,85	329,44	1 080,51	417,89
Dekara Saf Kâr (TL)	5 855 685	3 805 915	5 277 216	4 957 176

5.4.7. Tarımsal Gelir

Saf hasıladan, borç faizleri ile kiracılık-ortakçılık paylarının çıkarılması ve kalan değere işletmeci ve aile fertlerinin ücretlerinin ilave edilmesi suretiyle tarımsal gelir bulunur (10). Özellikle yabancı sermayeye, kiracılık ve ortakçılık suretiyle işlenen araziye sahip işletmelerde tarımsal gelirin hesaplanması önem kazanmaktadır.

Etüd alanındaki işletmelerde ortalama 818,54 milyon TL tarımsal gelir elde edilmiştir. Birinci grup işletmelerde 462,99 milyon TL, ikinci grup işletmelerde 700,67 milyon TL ve üçüncü grup işletmelerde 1 886,89 milyon TL'dir (Çizelge 5.23).

Tarımsal gelirin birim alana isabet eden miktarı incelenen işletmelerde ortalama 9 709 880 TL'dir.

Çizelge 5.23. Tarımsal Gelir ve Unsurları (bin TL)

Saf Hasıla ve Tarımsal Gelir	İşletme Büyüklük Grupları (da)			İşletmeler
	1-50	51-150	150-+	Ortalaması
Saf Hasıla (a)	384 714,05	684 565,88	1 941 531,2	786 801,01
Kira ve Ortakçılık Payları (b)	26 720	94 330	136 010	70 820
Borç Faizleri (c)	---	4 340	---	1 540
Aile İşgücü Karşılığı (d)	105 000	114 780	81 370	104 100
Tarımsal Gelir (a+d)-(c+b)	462 994,05	700 675,88	1 886 891,2	818 541,61

1-50 da arazisi olan işletmeler grubunda bu rakam 13 459 129 TL, 51-150 dekar arazisi olan işletmelerde 8 094 684 TL ve 150 dekardan fazla arazisi olan işletmelerde 9 215 585 TL'dir (Çizelge 5.24). Bu durumda tarımsal geliri en yüksek olan işletmeler I. grup işletmeler olup, bu grubu III. ve II. grup izlemektedir.

İşletmede mevcut erkek işgücü birimine düşen tarımsal gelir miktarı ise birinci grup işletmelerde 81,94 milyon TL, ikinci grup işletmelerde 113,37 milyon TL ve üçüncü grup işletmelerde 299,50 milyon TL'dir. İşletmeler ortalaması 137,10 milyon TL'dir (Çizelge 5.24).

Çizelge 5.24. İncelenen İşletmelerde Tarımsal Gelir ve Muhtelif Birimlere Düşen Miktarları

İşletme Büyüklük Grupları (da)	İşletme Başına (1 000 TL)	İşletme Arazisinin Dekarna (1 000 TL)	İşletmede Kullanılan EİB'ne (1 000 TL)
1-50	462 994,05	13 459, 12	81 945, 85
51-150	700 675,88	8 054, 68	113 377, 97
150-+	1 886 891,2	9 215, 58	299 506,54
İşletmeler Ortalaması	818 541,61	9 709, 86	137 109,14

İşletmeleri birbirleriyle daha sağlıklı biçimde mukayese edebilmek için birim araziye işletme başarılarının ölçülmesi gereklidir. Buna göre yapılan değerlendirmelerde 51-150 da arazisi olan işletmelerin, işletme başarıları açısından diğer işletmelerin gerisinde kaldığı görülmektedir. Ele alınan 5 kriter açısından da bu grupta yer alan işletmeler etüd alanındaki genel ortalama değerlerden daha düşük bir performans göstermişlerdir. Brüt kâr ve saf hasılda dekara 11 012 230 TL ve

7 908 340 TL'lik değerler ile bu işletmelerin gösterdikleri başarının, brüt kârda % 65-89'unu, saf hasılda % 71-84'ünü gösterebilmiştir (Çizelge 5.24). Tarımsal gelirleri mukayese ettiğimizde de aynı durum görülmektedir (Çizelge 5.25).

1-50 dekar sebze arazisi olan işletmelerde, dekara Gayrisafi üretim değeri 26 075 580 TL, 51-150 dekar arazisi bulunan işletmelerde 19 570 710 TL ve 150 dekardan daha fazla arazisi olan işletmelerde 17 714 600 TL'dir. Birinci grup işletmelerde dekara gayri saf hasıla 26 106 060 TL, ikinci grup işletmelerde

19 582 770 TL ve üçüncü grup işletmelerde 17 718 510 TL olup, tarımsal gelir ve saf hasıla açısından I. ve III. grup işletmeler II. grup işletmelere nazaran daha iyi durumdadır. Dekara brüt kâr açısından 16 844 180 TL ile birinci grup başta olmak üzere, bunu 11 324 800 TL ile üçüncü grup ve 11 012 230 TL ile ikinci grup izlemektedir.

Çizelge 5.25. Etüd Edilen İşletmelerde Dekara İşletme Başarıları (bin TL/da)

İşletme Başarı Ölçüleri	İşletme Büyüklük Grupları (da)			İşletmeler Ortalaması
	1-50	51-150	150-+	
I. Gayrisafi Üretim Değeri	26 075,58	19 570.71	17 714.60	19 964.91
a. İşletme Dışı Tarım Geliri	---	300.94	---	32.85
b. İkametgah Kira Karşılığı	30.48	12.06	3.91	11.44
II. Gayrisafi Hasıla (I+a+b)	26 106.06	19 582.77	17 718.51	19 976.35
c. Değişen Masraf	9 231.40	8 558.48	6 389.80	7 611.29
d. Sabit Masraf	5 690.24	3 115.95	1 846.26	3 031.70
e. Toplam Masraf	14 921.64	11 674.43	8 236.06	10 642.99
III. Brüt Kâr (I-c)	16 844.18	11 012.23	11 324.8	12 353.62
IV. Saf Hasıla (II-e)	11 184.42	7 908.34	9 482.45	9 333.36
f. Kira Ortakçılık Payları	776.74	1 089.76	664.27	840.09
g. Borç Faizleri	---	50.14	---	18.26
h. Aile İşgücü Karşılığı	3 052.32	1 326.01	397.41	1 234.87
V. Tarımsal Gelir (IV-f-g+h)	13 460	8 094.45	9 215.59	9 709.88

5.4.8. Öz Sermaye Rantı

Öz sermaye rantı, işletmeye yatırılmış olan öz sermayenin geliridir. Saf hasıladan, borç faizleri ile kira ve ortakçılıkla işletilen arazi için arazi sahibine ödenen miktarın çıkarılması suretiyle bulunabileceği gibi, tarımsal gelirden çiftçi ve ailesi için hesaplanan ücret karşılığı çıkarılarak da bulunabilmektedir (10).

İncelenen işletmelerde öz sermaye rantı 714,45 milyon TL'dir. İşletme grupları olarak incelendiğinde, öz sermaye rantı, işletme arazisi büyüklüğüne paralel olarak artmaktadır. Öz sermaye rantının, öz sermayeye oranı birinci grup işletmelerde % 10,63, ikinci grup işletmelerde % 8,31 ve üçüncü grup işletmelerde % 10,88'dir. İşletmeler ortalaması ise % 10,00'dur.

Dekara düşen öz sermaye rantı incelendiğinde ise, 1-50 dekar arazisi olan işletmelerde 10 400 000 TL, 51-150 da arazisi olan işletmelerde 6 760 000 TL ve 150 dekardan fazla arazisi olan işletmelerde 8 810 000 TL'dir. İşletmeler ortalaması ise 8 470 000 TL'dir (Çizelge 5.26).

5.4.9. İş Kazancı

İş kazancı, müteşebbis ve ailesinin emek ve işletmeciliği karşılığı elde edilen gelirdir. Tarımsal gelirden öz sermayenin faizinin çıkarılması ile bulunmaktadır (10).

İnceleme alanında yer alan işletmelerde, işletme başına iş kazancı 463,60 milyon TL'dir. İşletme başına iş kazancı, işletme arazisi büyüklüğüne paralel olarak artmaktadır. Aynı durum EİB başına düşen iş kazancında da söz konusudur. Birinci grup işletmelerde EİB başına 52,14 milyon TL iş kazancı söz konusu iken, ikinci grup işletmelerde 56,34 milyon TL, üçüncü grup işletmelerde 167,89 milyon TL ve işletmeler ortalamasında ise 77,65 milyon TL'dir (Çizelge 5.26).

Çizelge 5.26. İncelenen İşletmelerde İş Kazancı ve Öz Sermaye Rantı

İşletme Büyüklük Grupları (da)	Tarımsal Gelir (Milyon TL) (1)	Aile İşgücü Ücret Karşılığı (Milyon TL) (2)	Öz Sermaye Rantı (Milyon TL) (3)	Öz Sermaye Rantının Öz Sermayeye Oranı (Milyon TL) (4)	Dekara Öz Sermaye Rantı (Milyon TL) (5)	İşletme Başına İş Kazancı (Milyon TL) (6)	EİB Başına İş Kazancı (Milyon TL) (7)
1-50	463,02	104,99	358,03	10,63	10,40	294,59	52,14
51-150	700,65	114,78	585,87	8,31	6,76	348,17	56,34
150-+	1 884,89	81,37	1 805,52	10,88	8,81	1 057,74	167,89
İşl. Ort.	818,54	104,09	714,45	10,00	8,47	463,60	77,65

5.4.10. Sosyal Gelir

Sosyal gelir, müteşebbis ile işletmede çalışan yabancı kimselerin ve devletin işletmeden elde etmiş oldukları gelirlerin toplamıdır. Sosyal gelir, müteşebbis ve ailesi karşılığı ile yabancı kişilere ödenen ücret tutarı ve vergilerin toplanmasıyla hesaplanmaktadır (10).

İşletme başına sosyal gelir, 1-50 da arazisi olan işletmelerde 530,88 milyon TL, 51-150 da arası arazisi olan işletmelerde 938,05 milyon TL ve 150 dekardan daha fazla arazisi olan işletmelerde 2 238,26 milyon TL olup, işletmeler ortalamasında 998,74 milyon TL'dir. Etüd alanındaki işletmelerde sosyal gelirin % 78,77'sini saf hasıla, % 10,42'sini aile işgücü ücret karşılığı, % 10,11'ini yabancı işçi ücretleri ve % 0,70'ini vergiler meydana getirmektedir (Çizelge 5.27).

İncelenen işletmelerde sosyal gelir, aktif sermayenin % 13,57'sini teşkil etmektedir. Bu oran birinci grup işletmelerde % 14,74, ikinci grup işletmelerde % 13,15 ve üçüncü grup işletmelerde % 12,99 olup işletmeler ortalaması % 13,57'dir.

EİB cinsinden işgücü başına düşen sosyal gelir, işletme büyüklüğüne paralel olarak artmaktadır. Etüd alanındaki işletmelerde işgücü başına düşen sosyal gelir ortalama 167,29 milyon TL'dir.

Çizelge 5.27. İncelenen İşletmelerde Sosyal Gelir

İşletme Büyük- lük Grupları (da)	Saf Hasıla (Milyon TL) (1)	Aile İşgücü Ücret Karşılığı (Milyon TL) (2)	Yabancı İşçi Ücretleri (Milyon TL) (3)	Vergiler (Milyon TL) (4)	İşl. Başına Sosyal Gelir (1+2+3+4) (Milyon TL) (5)	Sosyal Gelirin Aktif Sermayeye Oranı (%) (6)	EİB Cinsinden Toplam İşgücü Başına Sosyal Gelir (Milyon TL) (7)
1-50	384,71	105,00	38,45	2,72	530,88	14,74	93,96
51-150	684,56	114,78	130,50	8,21	938,05	13,15	151,78
150-+	1 941,53	81,37	200,95	14,41	2 238,26	13,04	355,28
İşl. Ort.	786,80	104,10	101,02	6,82	998,74	13,57	167,29

5.4.11. Toplam Aile Geliri

Tarımsal gelir ile tarım dışı gelirin toplamı, toplam aile gelirini meydana getirmektedir. Bu gelir çiftçi ve ailesinin geçimi, işletme masraflarının karşılanması ve yatırımlar için çiftçinin eline geçen para miktarını göstermektedir (10).

Toplam aile geliri 1-50 da arazisi olan işletmelerde 465,02 milyon TL, 51-150 da arazisi olan işletmelerde 700,65 milyon TL, üçüncü grup işletmelerde 1 896,89 milyon TL olup, işletmeler genel ortalamasında 821,31 milyon TL'dir (Çizelge 5.28).

Etüd alanındaki işletmelerde ortalama toplam aile gelirinin % 99,66'sını tarımsal gelir ve % 0,34'ünü tarım dışı gelir meydana getirmektedir. Tarım dışı gelirin toplam aile geliri içerisinde aldığı pay üçüncü grup işletmelerde % 0,53 ile en yüksek düzeydedir. Birinci grup tarım işletmelerinde ise bu oran % 0,43'dür. İkinci grup işletmelerde tarım dışı aile gelirine rastlanmamıştır (Çizelge 5.28).

Toplam aile gelirinin, EİB cinsinden aile işgücü başına düşen miktarı, etüd alanındaki işletmelerde ortalama 137,57 milyon TL'dir. Bu rakam birinci grup işletmelerde 82,30 milyon TL, ikinci grup işletmelerde 113,37 milyon TL ve üçüncü grup işletmelerde 301,09 milyon TL'dir. İşletme arazisi büyüklüğü arttıkça kişi başına toplam aile geliri de artmaktadır.

Çizelge 5.28. Etüd Alanındaki İşletmelerde Toplam Aile Geliri

İşletme Büyüklük Grupları (da)	Tarımsal Gelir (Milyon TL)	Toplam Aile Gelirine Oran (%)	Tarım Dışı Gelir (Milyon TL)	Toplam Aile Gelirine Oran (%)	Toplam Aile Geliri (Milyon TL)	EİB Cinsinden İşgücü Başına Toplam Aile Geliri (Milyon TL)
1-50	463,02	99,57	2,00	0,43	465,02	82,30
51-150	700,65	100,00	—	—	700,65	113,37
150-+	1 886,89	99,47	10,00	0,53	1 896,89	301,09
İşl. Ort.	818,54	99,66	2,77	8,34	821,31	137,57

5.4.12. Gelirlerin Analizi

İşletmelerin nisbi kârlılığının ve masrafları ödeme kabiliyetlerinin ortaya konması için gelirlerinin analiz edilmesi gerekmektedir. Bu analizde işletmenin değişen, sabit ve toplam masrafları gayri saf hasılaya oranlanır. Bunlardan en yaygın olarak kullanılanı toplam masrafin gayri saf hasılaya oranıdır. Bu oran birden küçük olduğu ölçüde işletme pozitif bir gelir-gider tablosuna sahip demektir (47). Birinci grup işletmelerde bu oran 0,57, ikinci grup işletmelerde 0,59 iken, üçüncü grup işletmelerde 0,46'dır. Bu durum bir birim masrafa karşılık en az gayri saf hasılanın 51-150 dekar arası arazisi olan işletmelerde elde edildiğini göstermektedir. Birinci grup işletmelerde 100 TL gayri saf hasıla elde etmek için 57 TL, üçüncü grup işletmelerde 46 TL harcama yapılırken, ikinci grup işletmelerde 59 TL harcanmaktadır. Bu da birinci ve üçüncü grup işletmelerin üretim faktörlerini daha rasyonel kullandıklarını göstermektedir(Çizelge 5.29)

Sabit ve değişen masrafların gayri saf hasılaya oranları da önemli mali göstergelerdir. Sabit masrafin gayri saf hasılaya olan oranının yüksek, değişen masrafin gayri saf hasılaya oranının az olduğu işletmeler nakit akımı problemlerine daha çok maruz kalırlar. Çizelge 5.30 incelendiğinde nakit akımı ile ilgili problemlerin birinci grup işletmelerde en fazla olduğunu görülmektedir. Üçüncü grup işletmelerin likidite problemleri diğer işletmelere oranla daha azdır.

Çizelge 5.29. Etüd Alanındaki Tarım İşletmelerinin Gelir Analizleri

Gelir Analiz Faktörleri	İşletme Büyüklük Grupları (da)		
	1-50	51-150	150-+
Toplam Masraf/Gayri Saf Hasıla	0,57	0,59	0,46
Değişen Masraf/Gayri Saf Hasıla	0,35	0,43	0,36
Sabit Masraf/Gayri Saf Hasıla	0,21	0,16	0,11

5.4.13. Rantabilite Oranları

Rantabilite, bir işletmenin belirli bir dönemde elde ettiği kârın, o işletme emrinde çalışan sermayeye (yabancı sermaye dahil) nispeti olarak tanımlanmaktadır.

İşletme faaliyetlerinin iyilik derecesini ortaya koymada ve işletmeleri birbiri ile mukayese etmede kullanılan rantabilite oranları aşağıdaki formüller yardımıyla hesaplanmıştır (10).

$$\text{Rantabilite Faktörü} = \frac{\text{Saf Hasıla}}{\text{Gayri Saf Hasıla}} \times 100$$

$$\text{Mali Rantabilite} = \frac{\text{Saf Kar}}{\text{Öz Sermaye}} \times 100$$

$$\text{Ekonomik Rantabilite} = \frac{(\text{Saf Kar} + \text{Yabancı Sermayeye Ödenen Faiz})}{\text{Öz Sermaye} + \text{Yabancı Sermaye}} \times 100$$

Etüd alanında rantabilite faktörü, işletmeler ortalaması olarak % 46,72 bulunmuştur. Yani her 100 TL'lik gayri saf hasılanın 46,72 TL'si saf hasıladır. Bu oran 1-50 dekar işletme arazisine sahip işletmeler grubunda % 42,84, 51-150 dekar arazisi bulunan işletmelerde % 40,38 ve 150 dekardan fazla arazisi bulunan işletmelerde % 53,51'dir (Çizelge 5.30). İnceleme alanında bulunan oran (% 46,72) Ceyhan, 1994 (48) tarafından Samsun Çarşamba Ovası tarım işletmelerinde bulunan % 50,37 oranından daha yüksektir.

Çizelge 5.30. İncelenen İşletmelerde Rantabilite Faktörü ve Oranları (%)

	İşletme Büyüklük Grupları (da)			İşletmeler Ortalaması
	1-50	51-150	150-+	
Rantabilite Faktörü	42,84	40,38	53,51	46,72
Mali Rantabilite	5,96	4,67	6,51	5,85
Ekonomik Rantabilite	5,46	4,64	6,27	5,87

İşletmeler genel ortalaması olarak mali rantabilite % 5,85 olarak bulunmuştur. Yani inceleme alanındaki işletmelerde her 100 TL'lik öz sermaye 5,85 TL kâr etmektedir. Bu oran, Ceyhan' ın 1994'de Çarşamba ilçesinde sebzeciliğe ağırlık veren işletmelerde bulmuş olduğu % 3,71'den daha yüksektir. Birinci grup işletmelerde % 5,96, ikinci grup işletmelerde % 4,67 ve üçüncü grup işletmelerde mali rantabilite en yüksek oranı itibariyle % 6,51'dir (Çizelge 5.30).

Ekonomik rantabilite ise, birinci grup işletmelerde % 5,46, ikinci grup işletmelerde % 4,64, üçüncü grup işletmelerde % 6,27 olup, işletmeler ortalaması % 5,87dir (Çizelge 5.30).

İnceleme alanında yer alan işletmelerden birinci ve üçüncü gruptaki işletmeler, ikinci gruptaki işletmelere göre daha rantabl çalışmaktadır.

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, Nusaybin İlçesinde Çağ-Çağ sulama alanları kapsamındaki tarım işletmelerinin ekonomik yapısı ve yıllık faaliyet sonuçları ortaya konulmuştur. Araştırmanın amacına uygun şekilde gayeli olarak seçilen 5 köydeki 65 tarım işletmesi tabakalı tesadüfi örnekleme metodu ile tespit edilmiş ve bu işletmelerden 1997 üretim dönemi ile ilgili bilgiler anket yoluyla sağlanmıştır. Araştırma sonuçları, işletme büyüklük grupları itibariyle ve tüm işletmeler ortalaması olarak değerlendirilmiştir.

Ortalama işletme arazisi genişliği 84,30 dekadır. İşletme arazisinin % 90,73'ü mülk arazi, % 9,27'si kira ve ortakçılık ile tutulan arazidir.

İşletmeler ortalaması olarak, işletme arazisinin % 99,94'ü tarla arazisi, % 0,06'sı bağ arazisidir.

Ele alınan işletmelerde ortalama nüfus 7,86 kişidir ve bunun % 55'ini erkek nüfus, % 45'ini kadın nüfus oluşturmaktadır. Nüfusun % 6,06'sı 0-6 yaş grubunda, % 15,67'si 7-14 yaş grubunda, % 65,75'i 15-49 yaş grubunda ve % 12,52'si 50+ yaş grubunda yer almaktadır. 6 yaşın üzerindeki nüfusun okur-yazar oranı % 79,58 olup, bu oran erkek nüfusta % 90,26, kadın nüfusta % 66,19'dur.

İşletmeler ortalaması işgücü varlığı 5,97 EİB'dir. Bir erkek işgücü birimine 14,12 dekar işletme arazisi düşmektedir.

Etüd alanında yer alan işletmelerde hayvan çekigücüne rastlanmazken, işletmeler ortalaması itibariyle her işletmeye 0,29 traktörün düştüğü tespit edilmiştir. Araştırma alanında traktör başına ortalama 288,42 dekar işletme arazisi düşmektedir.

İşletmelerin sermaye durumları fonksiyonlarına göre incelendiğinde, aktif sermaye içindeki çiftlik sermayesinin oranı % 85,94, işletme sermayesinin % 14,06 olduğu hesaplanmıştır. Çiftlik sermayesi içerisinde toprak sermayesi % 73,91 pay alırken, işletmelerde toplam sermayenin % 98,23'sini öz sermaye meydana getirmektedir. İşletme arazisinin dekarına düşen aktif sermaye miktarı 88,03 milyon TL'dir.

Bölgede alet-makine kullanma durumu incelendiğinde, işletmelerin makineleşme düzeyinin iyi olduğu ve alet makine sermayesinin tüm işletme gruplarında ideal duruma dahil olduğu belirlenmiştir.

Para sermayesinin aktif sermaye içindeki payı % 0,11'dir. Yetersiz olan para sermayesi çiftçileri elverişli olmayan koşullarda para veya girdi temin etmeye zorlamakta, bu da işletmelerin başarısını olumsuz yönde etkilemektedir.

Araştırma alanındaki işletmelerde borçlanma oranının düşük olduğu saptanmıştır. İşletme başına borç miktarı ortalama 11,07 milyon TL olup, tamamı banka kredi borçlarıdır.

İşletmeler ortalaması işletme başına gayri safi üretim değeri 1 683,04 milyon TL'dir. Bunun % 84,85'i bitkisel üretim, % 15,15'i hayvansal üretim değeridir.

İşletmeler ortalaması gayri saf hasıla 1 684 milyon TL olup, aktif sermayeye oranı % 22,86'dır.

İnceleme alanında yer alan işletmelerde, işletmeler ortalaması olarak işletmenin toplam masraflarının % 71,51'i değişen masraf, % 28,49'u sabit masraftır. İşletme masraflarının aktif sermayeye oranı % 12,19'dur.

İşletme başına brüt kâr ortalama 1 041,41 milyon TL olup, bunun işletme arazisinin dekarına düşen miktarı ise 12 353 618 TL'dir.

İşletmeler ortalaması saf hasıla 786,80 milyon TL bulunmuştur. Saf hasılanın bir dekar işletme arazisine isabet eden değeri ise 9 333 000 TL'dir.

İnceleme alanında işletme başına saf kâr ortalama 417,89 milyon TL olup, bunun işletme arazisine düşen miktarı 4 957 176 TL'dir.

İşletmelerde ortalama tarımsal gelir 818,54 milyon TL, bunun işletme arazisinin dekarına düşen miktarı 9 709 880 TL, EİB'ne düşen kısmı 137,08 TL'dir.

İnceleme alanında yer alan işletmelerde hesaplanan tarımsal gelirin yasalarla saptanan yeterli tarımsal gelirden daha fazla olduğu belirlenmiştir.

İşletmeler ortalaması öz sermaye rantı 714,45 milyon TL olup, bunun işletme arazisinin dekarına düşen miktarı 8 470 000 TL'dir. Öz sermaye rantının öz sermayeye oranı % 10,00'dur.

İşletme başına iş kazancı ortalama 463,60 milyon TL, bunun EİB'ne düşen kısmı 77,65 milyon TL'dir.

Yörede işletme başına sosyal gelir ortalama 998,74 milyon TL olup, EİB'ne düşen miktarı 167,29 milyon TL'dir. Sosyal gelirin aktif sermayeye nispeti % 13,57'dir.

İnceleme alanındaki işletmelerde ortalama toplam aile geliri 821,31 milyon TL, bunun EİB'ne düşen kısmı 137,57 milyon TL'dir.

Araştırma alanındaki işletmeler, ele alınan işletme başarıları açısından birinci ve üçüncü grup işletmeler, ikinci grup işletmelere nazaran daha başarılıdır. Birinci ve üçüncü grupta yer alan işletmeler, ikinci gruba oranla 100 TL'lik masrafa karşılık daha fazla gelir getirmektedir.

Araştırma kapsamına giren işletmelerde üçüncü grup işletmelerin diğerlerine oranla nakit akımı problemlerinin daha az olduğu belirlenmiştir.

Etüd alanında mali rantabilite 5,85 ve ekonomik rantabilite 5,87 olarak bulunmuştur. Birinci ve üçüncü gruptaki işletmelerin ikinci gruba oranla daha rantabl çalıştıkları tespit edilmiştir.

Ele alınan işletmelerde para sermayesi oranının çok düşük olması, işletmelerde nakit sıkıntısına yol açmakta, bu da işlerin zamanında ve rasyonel şekilde yapılmasına engel olmaktadır. Nakit akımı problemlerinin çözümü için, işletmelerin elverişli koşullarda kredi kullanma imkanları sağlanmalıdır.

Araştırma bölgesinde yer alan işletmeler teşkilatlanmış kredi kuruluşlarından yeterli düzeyde yararlanamamaktadır. Bu durum üreticileri uygun olmayan koşullarda kredi kullanmaya itmektedir. Üreticilerin teşkilatlanmış kredi kuruluşlarından daha fazla yararlanmasını sağlayacak önlemler alınmalıdır.

İnceleme alanında hayvancılığın yaygın olarak yapıldığı tespit edilmiştir. Hayvancılığın sadece aile ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik yapıldığı etüd alanında, pazara yönelik süt inekçiliği ve besicilikten bahsetmek mümkün değildir. Bölgede hayvancılığın geliştirilmesi ve hayvancılıkta mevcut sorunların ortadan kaldırılması için gerekli önlemler alınmalıdır.

Bölgede insan işgücü fazlalığı tespit edilmiştir. İşgücü fazlalığını değerlendirmek için yörede küçük evcil hayvan yetiştiriciliği, arıcılık, el sanatları gibi faaliyetler yaygınlaştırılmalıdır. Bu faaliyetler, atıl işgücünü değerlendirdiği gibi işletmelerin gelirini de yükseltebilecektir. Yörede tarıma dayalı tesislerin yaygınlaştırılarak, işletmede bulunan işgücü fazlalığının bu tesislerde değerlendirilmesi yönünde çalışmalar başlatılmalıdır.

Üreticilerin teknik bilgi açısından eksikliklerinin giderilmesi için ilçe tarım teşkilatı, tarımsal yayım faaliyetlerini arttırmalı ve çiftçiler ile ilişkileri sıkılaştırma yolları aranmalıdır. Ayrıca tarım teşkilatı, ziraat odası, kooperatif ve birliklerin çiftçi için ucuz ve kaliteli girdi temin etme yönünde çalışmaları ile uygun girdi kullanımını sağlamak amacı ile gerekli önlem ve tedbirleri almak durumundadırlar.

Araştırma yöresinde mevcut alanları da pamuk yetiştiriciliğinin artması, buğday, arpa ve mercimeğin üretim deseni içerisinde önemli bir paya sahip olması nedeniyle, bu ürünlerin işlenmesi ve değerlendirilmesini sağlayacak tesislerin kurulması için çalışmalar başlatılmalı ve teşvik edilmelidir. Bununla birlikte üreticiler, sanayiye yönelik ürünler yetiştirmeye yönlendirilmelidir.

Mardin ilinin ve dolayısıyla Nusaybin ilçesinin GAP kapsamında olması ve gelecekteki tarımsal durumu göz önüne alınarak, verimliliğin artırılması, maliyetlerin düşürülmesi, pazarlama ve değerlendirme imkanlarının artırılması ile yöre tarımının bölge ve ülke tarımına katkısının artması mümkün olabilecektir.

KAYNAKLAR

- (1) Karlı, B., Yurdakul, O., Şanlıurfa Ovası'nda Yeter Gelirli İşletme Büyüklüğünün Saptanması Üzerinde Bir Araştırma, Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, Sayfa: 30, Adana, 1988.
- (2) Anonymous, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, Mardin. DİE Yayın No: 2390, s. 332, Ankara, 1998.
- (3) Yamane, T., Elementary Sampling Theory, Prentice-Hall Inc, New York, 1967
- (4) Bülbul, M., Bafra İlçesi Tarım İşletmelerinin Ekonomik Yapısı, Finansman ve Kredi Sorunları. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Mesleki Yayınlar Serisi, s. 68-123, Ankara, 1979.
- (5) Erkuş, A., Ankara İli Yeni Mahalle İlçesinde Kontrollü Kredi Uygulaması Yapılan Tarım İşletmelerinin Planlanması Üzerine Bir Araştırma. A.Ü. Ziraat Fak., Yayın No: 709, s. 47-81, Ankara, 1979.
- (6) Demirci, R., Kırşehir Merkez İlçesi Hububat İşletmelerinde Optimal İşletme Organizasyonları ve Yeter Gelirli İşletme Büyüklüklerinin Saptanması Üzerine Bir Araştırma (Doçentlik Tezi), Ankara, 1978.
- (7) Erkuş, A., Tavşanlı İlçesi Şeker Pancarı Yetiştirilen Tarım İşletmelerinin Doğrusal (Linear) Programlama Metodu ile Planlanması. Türk Ziraat Yüksek Mühendisleri Birliği, Yayın No: 3, s. 6-75, Ankara, 1976.
- (8) Erkuş, A. ve Demirci, R., Tarımsal İşletmecilik ve Planlama. A.Ü. Ziraat Fakültesi, Yayın No: 944, s. 7-44, Ankara, 1985.
- (9) Aras, A., Güneydoğu Anadolu'da Arazi Mülkiyeti ve İşletme Şekilleri. A.Ü. Ziraat Fak. Yayın No: 400, s. 1-22, Ankara, 1956.
- (10) Açıl, A. F. ve Demirci, R., Tarım Ekonomisi Dersleri, A.Ü. Ziraat Fak. Yayınları, Yayın No: 880-, s. 109-280, Ankara, 1984.
- (11) Açıl, A. F. ve Köylü, K., Zirai Ekonomi ve İşletmecilik Dersleri. A.Ü. Ziraat Fak. Yayın No: 465, Ankara, 1971.

- (12) Özçelik, A., Tarım İşletmelerinde Teknik Çalışmanın Optimal İşletme Organizasyonlarına Etkisinin Araştırılması, A.Ü. Ziraat Fak., Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 22, Ankara, 1985.
- (13) Aras, A., Ziraatte Envanter Kıymet Takdiri ve Amortisman Metotları, Ankara, 1959
- (14) Açıl, A. F., Tarımsal Ürün Maliyetlerinin Hesaplanması ve Memleketimiz Tarımsal Ürün Maliyetlerindeki Gelişmeler. A.Ü. Ziraat Fak. Yayınları, Yayın No: 665, s. 22-50, 3. Baskı, Ankara, 1980
- (15) Anonymous., T.C. Resmi Gazete, 18 Ekim 1983, Sayı : 18195, Ankara, 1983.
- (16) Dinçer, H., Tarım İşletmelerinde Makine Kullanma Masrafları, Türkiye Ziraat Donatım Kurumu Mesleki Yayınları, Ankara, 1976.
- (17) Toker, H., Amortisman Nispetleri, Ankara, 1978.
- (18) Akın, B., Iğdır Ovasındaki Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi ve Bölge İçin Optimum Planların Tespiti. Atatürk Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 177, s. 41-75, Erzurum, 1975.
- (19) Anonymous., Cumhuriyetin 50. Yılında Mardin. 1973 İl Yıllığı, s. 19, Malatya, 1974.
- (20) Anonymous., Türkiye İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını. Anadolu Yayıncılık Cilt No: 8, s. 5753, İstanbul, 1983.
- (21) Anonymous., Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Mardin Tarım İl Müdürlüğü Kayıtları, 1997.
- (22) Anonymous., Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü Kayıtları, Mardin, 1997.
- (23) Anonymous., 1990 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal Ve Ekonomik Nitelikleri, DİE yayın No: 1340, s.63, Ankara, 1993
- (24) Anonymous., 1997 Genel Nüfus Sayımı Kesin Sonuçları, DİE Kayıtları, Ankara, 1997
- (25) Anonymous., Milli Eğitim Bakanlığı , Mardin İl Müdürlüğü Kayıtları, 1998.

- (26) Anonymous., Genel Nüfus Sayımı, DİE Yayın No: 359, s.293-300, Ankara, 1961.
- (27) Anonymous., Genel Nüfus Sayımı, 23 Ekim 1955. DİE Yayın No: 412, s. 385, Ankara, 1961.
- (28) Anonymous., Genel Nüfus Sayımı, 23 Ekim 1960. DİE Yayın No: 444, s. 417, Ankara, 1964.
- (29) Anonymous., Genel Nüfus Sayımı, 24 Ekim 1970. DİE Yayın No: 1312, s. 471, Ankara, 1969.
- (30) Anonymous., Genel Nüfus Sayımı, 25 Ekim 1970. DİE Yayın No: 1316, s. 429, Ankara, 1973.
- (31) Anonymous., Genel Nüfus Sayımı, 26 Ekim 1975. DİE Yayın No: 1320, s. 14, Ankara, 1977.
- (32) Anonymous., Genel Nüfus Sayımı, 23 Ekim 1955. DİE Yayın No: 1325, s. 14, Ankara, 1981.
- (33) Anonymous., Genel Nüfus Sayımı, 20 Ekim 1985. DİE Yayın No: 1331, s. 11, Ankara, 1989.
- (34) Anonymous., Genel Nüfus Sayımı. Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri. Yayın No: 616, DİE, Ankara, 1990.
- (35) Anonymous., Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş. 21.10.1990, DİE Yayın No: 1336, s. 3, Ankara, 1991.
- (36) Çetin, B., Tekirdağ İli Merkez İlçesinde Ayçiçeği Yetiştiren Tarım İşletmelerinin Doğrusal Programlama Metodu ile Planlanması, Doktora Tezi, Ankara, 1988.
- (37) Anonymous., 1991 Genel Tarım Sayımı, Köy Genel Bilgi Anketi Sonuçları, DİE Yayın No: 1550, s. 11-12, Ankara, 1992.
- (38) Özçelik, A., Türkiye Tarımında Kiracılık ve Tarla Kiraları. Ziraat Mühendisliği Dergisi, Sayı: 170-171, Temmuz-Ağustos-Eylül, s. 23-26, Ankara, 1984.

- (39) Bülbül, M., Adana Ovası Tarım İşletmelerinin Ekonomik Yapısı, Finansman ve Kredi Sorunları, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Mesleki Yayınlar Serisi, Ankara, 1973.
- (40) Zoral, K.Y., Yukarı Pasinler Ovasında Patates reten İşletmelerin Sosyo-Ekonomik Yapısı, Ziraat Ekonomisi Dergisi, Sayı: 10, s. 5-8, Ankara, 1972.
- (41) Rehber, E., Nevşehir’de Patates reten Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi, A..Z.F, Doktora Tezi (Yayımlanmamış), Ankara, 1978.
- (42) Cinemre, H.A., şanlıurfa (Akçakale) Tarımsal retim Planlaması, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1990.
- (43) Aksöz, İ., Zirai Ekonomiye Giriş. Zirai İşletmecilik Genel Kısım, Atatürk Üniversitesi Yayın No: 15, s. 1-21, Erzurum, 1972.
- (44) Erişek, R., Beypazarı İlçesinde Pazar İçin Sebze retimine Yer Veren Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1984.
- (45) Salih, A.T., Ayaş İlçesinde Sebze Yetiştiriciliğine Ağırlık Veren Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi. A.. Ziraat Fak., Doktora Tezi, Ankara, 1981.
- (46) elen, H., Tekirdağ Merkez İlçe Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi, Tarımsal Yatırımlar ve Girdi Kullanma Durumu zerine Araştırma, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1989.
- (47) Barry, J.P., J.A. Hopkin, C.B. Baker, Financial Management in Agriculture. The Interstate Printers and Publishers, Inc. Danville, Illinois, 1979
- (48) Ceyhan, V., Samsun İli arşamba İlçesinde Pazara Yönelik Sebzeciliğe Yer Veren Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analazi. Yüksek Lisans Tezi, s. 74, Ankara, 1994.

ÖZGEÇMİŞ

1972 yılında Adıyaman-Gölbaşı'nda doğdu. İlk ve orta tahsilini Gölbaşı'da tamamladı. 1986 yılında Malatya Ziraat Meslek Lisesine başladı ve 1990 yılında mezun oldu. Aynı yıl Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümünü kazandı. 1994 yılında buradan Ziraat Mühendisi olarak mezun oldu.

1995-1998 yılları arası Mardin Tarım İl Müdürlüğü'nde görev yapmış olup, halen Gölbaşı Tarım İlçe Müdürlüğünde görev yapmaktadır.

ÖZET

Araştırmada ana kitleyi oluşturan işletmeler, işletme arazisi büyüklüklerine göre üç gruba ayrılmıştır. Bu gruplar ; 1 - 50 dekar arazisi olan işletmeler, 51 - 150 dekar arazisi olan işletmeler ve 150 dekardan fazla arazisi olan işletmelerdir.

Veriler tabakalı tesadüfi örnekleme metodu belirlenen 65 örnek işletmeden toplanmıştır. İncelenen işletmelerde 7.86 kişi olan ortalama nüfusun % 55.38' ini erkekler, % 44.62 'sini kadınlar oluşturmaktadır.7 ve yukarı yaştaki nüfusun % 79.58'inin okuma yazma bildiği saptanmıştır. Aile işgücü varlığı 5.97 erkek işgücü birimi olarak hesaplanmıştır.

Etüd edilen işletmelerde; işletme arazisi genişliği 84.30 dekadır. İşletme arazisinin % 90.73 ' ü mülk arazi , % 9.27' si kira ve ortakçılıkla tutulan arazidir.

İncelenen işletmelerde aktif sermayenin % 85.94'ü çiftlik sermayesi, % 14.06 'sını ise işletme sermayesi oluşturmaktadır.

İncelenen işletmelerde G.S.Ü.D 1.683,04 milyon TL'dir. Bunun % 84.85' i bitkisel G.S.Ü.D, % 15.15' i hayvansal G.S.Ü.D' dir.

Etüd alanında mali rantabilite 5.85 ve ekonomik rantabilite 5.87 olarak hesaplanmıştır.

Ekonomik analiz, birinci ve üçüncü grup işletmelerin ikinci grupta yer alan işletmelere göre daha başarılı olduğunu göstermiştir.

SUMMARY

Farm were divided into three categories according to their farm field size. The categories ; 1 - 50 decares of farm fields, 51 - 150 decares of farm fields and 150 and more decares of farm fields.

Data were collected from 65 samples farms which had been selected by the application of the method of strotified random sampling. The average number of family members was 7.86 and 55.38 percent of which was male and 44.62 percent was female. Excluding 0 - 6 age group , 79.58 percent of the population were literate. Men work unit equivalent of the per farm was 5.97.

The average size of the farms on the arrable field was 84.30 decares and 90.73 percent of which of which eas property land and 9.27 percent was common land.

In th studying farms, the 85.94 % of active capital was farm capital and 14.06 % is business capital.

In th studying farms the average gross margin product was 1.683,04 million TL and 84.85 % of this amount was gross margin product and 15.15 % is livestock product.

In the studying farms; financial rantability is 5.85 and economic rantability is 5.87.

Economic analysis showed that first and third group holdings were more succesfull than second group holdings.

**T.C. YEREL YEREL KURULU
DOKÜMAN YEREL MERKEZİ**